

19 illiyet

3

1 - 8 pek skunakli

6 - 3 - 2 aakli koyulu
hanyo lekesi netiası

7 - 4 vasat

5 cekim, film hanyo
kateri hay yerleri
silek mude

9 - 10 flu skunmaz

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

I. Mevzu girisi

Ziya dür ise evc-ı rif'atinden ıztırardır
Hicab etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetden.
Namık Kemal

Geçen ilkbaharda, ilmi tetkikler için, İngiltere'de bulunuyordum. Tatil günleri dışındaki zamanın büyük kısmı, Oxford'da Bodleian Library ve Londra'da British Museum gibi dünyanın şöhretli ve zengin kütüphane - müzeleri arasında çalışmada gelen müesseselerde çalışmakla geçiyordum. Vaktimi bilhassa ve tercihan bunların Türk ve İslam tarih, kültür ve edebiyatları bakımından müstesna değerdeki yazma vesikalar ve eserlerle dolu bulunan şark departmanlarında Türk edebiyat ve fikriyatı manuskripleri üzerindeki araştırmalara harcıyordum. İncelemeler sırasında cidden kıymetli, mühim ve eşlerine başka yerlerde tesadüf edilemeyen el yazması ünlü nüshalar, müellif hatları, meçhul belgelerle de karşılaşılıyor ve bundan büyük zevince duyuyordum. Burada sırf bir misal olmak üzere ileride neşirlerini düşündüğümüz: Nesim'in «hatt-ı desti» olduğu rivayet edilen «Divan», IV. Murad'ın Bağdat seferi ve fetihini görgüye dayanarak anlatan Hacı Mustafa'nın «Fethinâm»ı, Kara Koyunlu hükümdarı Cihanşah ile Ak Koyunlu prensi Afshüddin Hidayet'in «Divanları», Murad tercümanın Türkçe - Latince - Macarca manzum risalesini, Lâmiî, Müniri, Sâlik, Nazif, Râşih... gibi bazı klasik devir şairlerimizin fotoğraf eserleri kabildinden dikkat ve tecessüsü haklı olarak üzerlerine top layan sanat meyvelerini ilk hamlede zikretmek mümkündür.

Güneşli ve ılık bir Nisan sabahı idi. Elim altındaki elyazmaların verdiği bir nevi yorgunluğu değiştirir ümidli ile, kim bilir kaçınıcı defa olarak, «Türkçe manuskripler muvakkat el fibrisine göz gezdiriyordum. Birden dikkatime iki albüm kaydı çarptı ve içimde bir ehiss-i kable-vu kus uyardı. «Avrupadaki sürgün devresi esnasında Ziya Bey'den erkek kardeşine yazılmış mektup suretleri» cümlesi bana çok şey tekin ediyordu. Hemen alâkadar oldum. Defterleri görmek, iyice incelemek ve fotokopiler aldırarak nasibine de bir kaç gün içinde erebildim.

Bu defterler, türlü mevzulardaki eserlerden mürekkep bir koleksiyon arasında, Brightonlu bir bisiklet tüccarı olan ölü Mr. A. W. Turner'in vasiyetini tenfiz memurları tarafından, British Museum idaresine arz edilmiş ve oraca 1957 Şubatında satın alınmışlardır.

Önce şu noktaya dokunmam: Birinci defterdeki mektuplardan büyük ekseriyetin «Biraderim efendim - Birader-i mahteremim efendim...» gibi hitaplarla başlaması, Türkçeyi derinliğine bilmemekte maruz görülmesi gereken vazifeleri sırtımsa, bu sebeple de yalnız sözcükler değil aynı zamanda «ar-

kadaş, dost» mânâlarında da çok kullanılan «birader» kelimesine kusurlu bir mâna izafe edilmiş ve böylece matbu Rieu kataloğundan beri elde edilen Türkçe yazmalar muvakkat cetvelindeki bazı zühürlere ilâveten bu açıklamada da hatâyâ düşmüştür. Hakikat-i halde «Saadetü Ziya Bey Hazretlerinden gelen muharerat-i politikyenin bu meçhul kalmış suretleri, bizden önceki kuşakların çok okuyup çok sevdiği şair Ziya Paşa'nın (1825 - 1880), bir mahkeme takibatından kurtulmak için Londra'dan ayrıldıktan sonra Paris'den, Cenevre'den (yalnız en sonuncu İstanbul'dandır) siyasi faaliyetleri, fikri ve edebî hayatı, sosyal münasebetleri ve saire ile alakalı olarak: Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın kendisi ve Ali Suavi ile temasa, maddî ihtiyaçlarını tesviyeye ve direktiflerini ulaştırılmaya memur ettiği mahrem adamı Türebî Efendiye, Hıdivin yakınlarından Talât Paşa'ya ve biz zat Hıdiv'e yazılmış mektuplardan ibarettir (Ayrıca ikinci defterde Tahrirat-ı mütenevvia başlığı altındaki kısımda bulunan ve Ziya Bey (Paşa)'dan Hıdiv-i Mısır İsmail Paşa'ya yazılmış olan iki mektubu da bu yazılarımızın çerçevesi içine alıyoruz).

Ziya Paşa'nın bugüne kadar hiç bir yerde sözlü edilmemiş olan bu «29» mektubu: 9 Mart 1870 tarihi ile 1 Mart 1872 arasında, tam iki yıllık bir müddetle, kendisinin ve Yeni Osmanlıların kaleme erbabı bazı arkadaşlarının, çoğunlukla karanlık kalmış veya muhayyile mahsulü olarak umumi etkâra yanlış anlatılmış Avrupadaki hayat ve faaliyetlerinin bir tarihçesidir. Tanzimat sonrası Türkiye'nin hak ve hürriyet dâvalarında âlemdarları sayılan münevverlik uyanık gençliğin, tam «90» sene önce: memleket meseleleri, Osmanlı İmparatorluğunun iç ve dış mücadeleleri, devirlerinin edebî, içtimai ve siyasi cereyanları karşısındaki davranışları ile değişik tutumları, Mısır'ın veraset intikalleri, Mısır Hıdivi ile Prens kardeşi arasındaki çekişmede kullanılan değişik taktikleri ve edindikleri dünyahıkları.. gibi bir çok bakımlardan pek mühim telâkî edilmeğe gereken hususiyetlerine ışık tutan bu mektuplar üzerinde durup zarurî açıklamaları yapmadan önce, pî nâmımızı asırmayacak şekilde, şu iki noktaya teması faydasız saymıyoruz:

Evvelâ bu muhaberatın sîhna-

ZİYA PAŞA'NIN AVRUPA MEKTUPLARI VE YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

tinden zerre kadar şüphenin caz olamayacağını belirtmeliyiz. Mektuplardaki mütalâa, fikir, iddia, vak'a ve hareketler... o zamanlar Avrupa'da çıkartılan Muhtar, Hürriyet, Ulum, İnkılâp gibi gazetelerde - dergilerdeki yazılarla başka kaynaklar sayesinde doğru olarak bildiklerimize uygun düşmektedirler. Bilmediklerimize dair noktalardaki hâdis ve görüşler de bunları tamamlayıcı mahiyettedir. Üslûp ve ifade de Ziya Paşa nesrinin karakteristik vasıflarını ve yazarın psikolojisini tereddüde yer bırakmayacak bir açıklıkla aksettirmektedir. Ancak Ebülziya Tefik'den Mithat Cemal Kuntay'a kadar bir çok tetkikcinin monograflerinde veya ulema-i rusûmun edebiyat tarihlerinde bir nevi tarihi romani andıran ve vesika yerine fanteziye dayanan ya meçhul, ya da şüpheli ve kontrollü gayri-i mümkün kaynakların gölgesinde subjektif görüşleri ifadelendiren iddialar varsa ve bunlar bizim buradaki birinci elden alınma sahih bilgi ile tevafuk etmezse, okuyucu, kusurun nerede aranmak gerektiğini, elbette, takdir edecektir.

Saniyen mektupların hemen hemen hepsi Hıdiv İsmail Paşa'nın direktiflerine ve onunla maddî ve siyasi münasebetlerle alakalı mevzularda hasredilmiş olmakla beraber, onda dokuzunun zahiri muhatabı Türebî Efendidir. Bu zat, yaptığımız incelemeden edindiğimiz bilgiye ve bizde doğan kanaate göre, tesbit edemediğimiz bir tarihten itibaren, Hıdivin mahremleri arasına girebilmiştir. Bu mektupların yazılış zamanında Ziya Paşa ve Ali Suavi ile temasa, onların şahsi masrafları ile gazetelerinin giderlerini - tabiatile Hıdiv adına - Bankalar veya sarraflar kanalından tediye o memur edilmiştir. Hıdivin emir ve direktiflerini de, çeşitli yollarla, yine o, bunlara ulaştırmaktadır. Aslı-

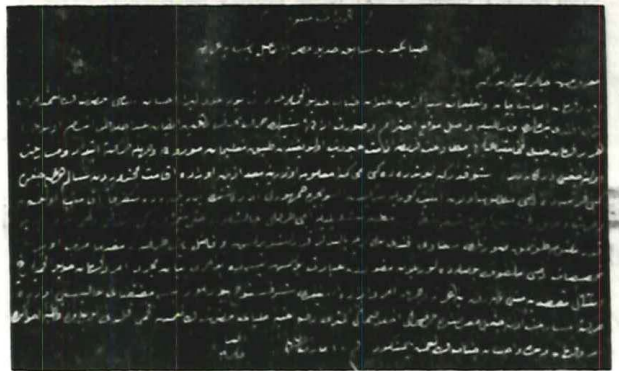
da Kahire'de oturmakla beraber, mahrem vazifeleri ve karışın da İngiliz olması hasebile, senenin büyük bir kısmını İngiltere, Fransa, İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde geçirmektedir; ara sıra da Ziya ve Suavi ile Fransa ve İsviçre'de şahsi temaslari olmaktadır. Kendisine ve Talât Paşa ile Hıdiv'e gelen mektupları o, bu defterlerden daha çok birincisine kopya ederek harfiyen geçirmiştir. Mısır Devlet erkânından Riyaz ve Talât Paşalar dan başka Kabuli Paşa, Şerif Paşa misillü zevatla da temasa ve münasebetleri mevcuttur. Arapçadan maada İngilizce, Fransızca ve Türkçeye de iyi bilmektedir. Fakat Türkçede dikkatsizlik veya bilgisizlik yüzünden yer yer imlâ hataları yaptığı da gözden kaçmamaktadır. Her halde kültür seviyesi çok yüksek olmasa bile, oranın üstündedir.

Şimdi artık umumi mülâhazaları yeter buluyoruz. Baş üç sayfası «Cenab-ı Hakk, zahiri ge killelerimiz değil, gönüllerimize nazar eders hadis-i şerifi ile süs lenmiş bulunan bu defterlerdeki Ziya Paşa mektuplarının ışığı altında tasavvur ettiğimiz bu bir seri makale konularını şöylece sıralamağı uygun görüyoruz:

- I. Mevzu girisi; - II. İstanbul ve Avrupa'da Yeni Osmanlılar; - III. Hürriyet Gazetesi ve etrafındaki; - IV. Yeni Osmanlıların davranışları; - V. Ziya Paşa ve Yeni Osmanlıların tutumu; - VI. Ziya Paşa'nın Avrupadaki politik düşünce ve müca deleleri; - VII. Ziya Paşa'nın Cenevre'de fikri ve edebî çalışmaları; - VIII. Gözlenen yarımlar ve edilen hizmetler; - IX. Mektupların üzerine ve dolayısıyla - X. Netice.

Başarı ve doğru yol Tanrıdan dır.

YARIN
II. İstanbul ve Avrupa'da
Yeni Osmanlılar

Ziya Paşa'nın Avrupa'dan Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya yazdığı mektupların birinin fotokopisi. Bu mektuplar Doçent Karahan tarafından British Museum'de bulunmuştur.

İstanbul
Sanat
Festivali

DEVLET
Tiyatrosu
OPERA

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE-2345

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

II. İstanbul ve Avrupada Yeni Osmanlılar

- 2 -

Yoksa dünyada nasip olmayacak mı bilmem. Bize mev'-i beşerin hakkı olan hürriyet.

(Ziya Paşa)

Kuruluş ve gelişmesine dair kaynak mahiyetindeki yazılarda beyan olunan müteallak arasında az çok farklar bulunmasına rağmen - he-defli hâlâ iyice tesbit edilmemiş Kuleli Vakası (1869) adıyla tarihe mal olmuş bulunan «Fedailer Cemiyet» istisna edilirse - Tanzimat sonrası Türkiye'de, insan hak ve hürriyetleri mevzuunda ve meşrui bir idare tesisi fikrinde memleketimizde kurulan ilk siyasi teşekkül Yeni Osmanlılar Cemiyetidir.

İster Beirgat ormanlarında, İster Boğaziçi yalıları veya Yakaçık köylerindeki toprakları neticesinde olsun, gerçek şudur ki: 1865 yılında yaz mevsimi başlarında hemen il yaz mevsimi işleriyle oldukça yakından ilgilili çevrelerden yetişmiş veya o çevrelerle münasebette bulunan insanların çocukları arasında çıkmış olan ve birbirlerini önceden de tanıyan aydın gençlerin yedi kişi bir araya gelerek Türkiye'nin ilk inkılap cemiyetini kurmak kararını vermişlerdir. Bunlar - Az çok bir iki isim değişikliği olabileceğini söyleyenlerin bulunmasına rağmen - umumiyetle kabul edildiğine göre şöylece sıralanmaktadır: Necip Paşa torunu Mehmed (Sagır Ahmet Bey ög-

lu), Namık Kemal, Çapanoğulları dan Ağah (Tercüman-ı Ahval sahibi), Mustafa Refik (Mir'at sahibi), Suphi Paşa zade Ayetullah, Menapır zade Nuri ve Kaya zade Reşat.

Başta rahatça bir nefes alarak sadrazam Ali Paşayı yürütmek veya yönetmek; müteakiben istibdat idaresini - zorla veya usulü ile - meşruiyet devrine çevirmek gayesini gözeterek ve tabiiyle «Bal tutan parmak yalar» fehvasına kendilerine ve yakınlarına da güzel imkânlar tahayyül eyleyen o zamanın bu kültürü gençleri, İtalyanların maruf gizli cemiyetleri Karbonarînin nizamnamesinden faydalanarak tüzüklerini hazırlamışlardır. (Mamafih bugüne kadar tüzük veya programlarının bir suretini gören de galiba olmamıştır ya...) Napoli delaylarındaki Karbonarînin az zamanda «60.000» kişiye baliğ olmalarına karşılık Yeni Osmanlılar ancak «245» üze toplayabilmştir. Garip tarafı şudur ki: Henüz hiç bir şey yapılmamışken - çayır ve çimenlerde hayal ettikleri - Padişaha mesruiyetin ilânını dilekçe ile ricadan ibaret mesumâne bir nümayiş programı dahil tasavvur halinde Esen, kendî aralarından biri, hattâ ilk yedi kurucudan cemiyet nizamnamesini hazırlamakta vazifeli olanı, babası kanalı ile kendilerini ihbar ettirmişti. Bu yüzden bir kısmı tevkif edilmiş, bir kısmı Av-

ZİYA PAŞA
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

rups'da soluğu almış, geri kalanlar da çil yavrusu gibi dağılmışlardır. O sıralarda «Kararname-i Ali (Ali)» tevriyesi ile iki manaya gelen ve basın hürriyetini ortadan kaldıran sadaret kararı da (1867) yaraya tuz biber ekmiştir. Muharirlerden Ali Suavi ve Ağah kendilerini sürgünde bulmuş, Ziya ile Namık Kemal de resmî vazifelerle taşraya yollanmak istemişlerdir.

Eldiki vesikalara göre Yeni Osmanlıların eli kalem tutanlarının Avrupa'ya firarları, onların hürriyet ve meşruiyet uğrunda ki sızım ve mücadele idealleri kadar, oradaki hayatlarının önceden teminat altına alınması vadından hız almış gözükmektedir. Avrupa'ya davet, Misir veraset probleminin aleyhine çözümlenmesi üzerine, müstakbel hukukundan - muazzam tazminatla - mahrum bırakılmış olan Prens Mustafa Fazıl Paşa adına yapılmıştır. Gaye de: Onun basın yolu ile büyük kardeşi Hıdiv İsmail Paşa, Sadrazam Ali Paşa, hattâ Sultan Abdülâziz ile uğralmalarına destek olmalarıdır; daha açığı İpler Prensin elinde olmak üzere ortaya atılmalarıdır. Kavalalı Mehmet Ali Paşanın torunu İsmail Paşa Misir Valiliğine oturup (1863) verasetin intikalini istihlal ettiği bir fermanla değiştirilmeyi basardıktan ve «Aziz-i Misir» olmasa bile «Hıdiv» unvanını koparabildikten sonra, kardeşine dışarıya yurt dışına çıkmak zorunda da kalmıca - 4.500.000 sterlinin gölgesinde menfaatlerini korumaya ve maksadına hizmet edebilecekleri ikinci elden kazanmağa çalışmaktan başka bir şey olamazdı tabii.

Paris'e varır varmaz doğrudan meskenlerinin konasına koşan ve orada «servetim bana da, size de yeter» itifatları ile karşılanan yedi silâhşör (Ziya, Kemal, Suavi, Ağah, Mehmet, Reşat ve Nuri) daha bir ay geçmeden, Abdülâziz Paris sergisine şeref veriyor diye, bir müddet için olsun, suraya buraya dağılmak zorunda kaldılar. (Ziya ile Kemal Londra'ya gittimilerdir). Korumucuları Prens, Padişahın ayaklarına kapanıp affa maz har oluncu savaççıları, - onları Fransa'da ilk defa gördüğü gündən tam «72» gün sonra - 10 Ağustos 1867 de tekrar Paris'de toplanmaya çağırdı. Bu toplantıda - Sefaret katipliğinden çekilip gelenlere katılan Kâni Paşa zade Rifat ile - bir kişi artmışlardı. Hararetli konuşmalar sonunda Avrupa'da Türkiye ilk fitilî gazetesinin çıkartılması kararlaştırılmış, hepsine yegân yegan mevki ve şöhretlerine uygun maaşlar bağlanmış, prensleri hesabına içindeki para eksikliğe yerine konacak bir kassa kurulmuştu. Böylece artık Prens de İstanbul'a gidebilir, orada duruma göre göndereceği haberlerle ih-

tifalci arkadaşları rotayı sağa sola kaydırırlardı.

Öçünü Napolyon Fransasını hürriyet sınırları bakımından isteklerine uygun görmeyen inkılapçılar, yeni gazetelerini, «doğru söylemek yasak olmayan bir memleket» yani İngiltere'de - ve vaktiyle Ali Suavi'nin idare ettiği isimle ve onun marifeti ile - tekerrar Muhbir adı ile neşre başlamışlardır. (İlk sayı: 31 Ağustos 1867). Buraya kadar her şey güzel geçmiş sayılabiliirdi.

Aradan çok zaman geçmeden bu gayr-ı mütecanis topluluk, bu zihniyetleri, menfaatleri ve hayat görüşleri farklı gençlik arasında, münaşaha kapısından sızan anlaşmazlık, yavaş yavaş mücadele, münaşaha, hattâ muhasama caddelerine dökmüştür. Yeni Osmanlıların iç bünyesi hırpalanmakta, tahrip olmaktadır. «Nevi beşerin hakkı olan hürriyet, memleket utuklarına taşıyacak olanların, kendi aralarında, hürriyet üzerinde anlaşamamaları kaderin çivisi olmuştur.

Mesen, Türkistanın erbabı sebatının ödeneklerini tediyede ihtimal göstermemekle beraber, mücadele mevzularına bigâne durur olmuştur. Mektuplarına cevap vermiyor, beklendiği anlarda gerekli talimat ve direktifleri yollamıyordu. Suavi'nin takip ettiği siyasi mesele ve neşriyatındaki garabet Kemal'i ve Ziya'yı gızyordu. Fakat Ziya hem Fazıl Paşa yerine onlara manevî başkanlık ettiği, hem de ihtimal İstanbul'da bir ara Ali Suavi ile birlikte Muhbir'e yazdığı için olacak bir müddet müsamahakâr davranmayı tercih etti. Diğerleri de Suavi'ye kıymorlardı. Hattâ dış büleyenler bile vardı. Böylece Ağah Efendinin - karakterlerine göre - Danton'lara, Robespierre'lere, Rochefort'lara veya hokkabazlara benzettiği Paris yârânı, zahiren dostluk bağlarını ve siki birliğini muhafaza ediyor göründükleri günlerde bile, birbirleri hakkındaki emniyet ve himad duygularını kaybeder olmuştular.

Bereket bozuşmaları henüz pek açık ve güddetli saffahlara sürüklenmeden, gösterilen istek, evvelce alınmış olan karar üzerine ve prenslerinin müsaadeleri sayesinde bir gazetenin daha çıkartılması hazırlıklarına girişildi. Bur: Hürriyet olacaktı. Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın belli en güzel, en cesaretili, en faydalı, fakat en tek taraflı ve bazen de hisafsız makalelerinin hâlâ sayfalarında parıldadığı Hürriyet Gazetesi... Bunu gelecek makede anlatacağız.

Yarın
III. Hürriyet Gazetesi
ve etrafındakiler

TÜRKİYEDE İLK DEFA

PEYNİRLİ
DOMATESLİ
SUSAMLI
BÖREKLİ

İLANCIK A 32

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Hürriyet Gazetesi ve etrafındakiler

-3-

Sen bu başlıca aldanma, temasına hak. (Şeyh Galip)

İlk sayısı 30 Haziran 1868 tarihini taşıyan Hürriyet Gazetesinin, Londra'da çıktığı müddette, başlığının altında veya sol tarafında Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından haftada bir kere neşredilmekte olduğu belirtilmekte ve son sayısının sonunda da Genç Türkiye Merkez Matbaasında basıldığı kaydedilmektedir (Sayı 1-83). Litograf ile basıldığı Cenevre devresinde ise, gazete ile temasın muhafazası için verilen adresler müstesna, bu hususlarda hiçbir işarete tesadüf edilemez (Sayı: 89-100).

Hürriyetin ilk sayılarında (1-4) Reşat (Kayaada), ortalarında (5-63) Kemal (Namık) ve sonlarında da (64-100) Arif (Mehmet)'in neşriyat müdürlüğü durumunda gösterilmelerine rağmen, bu vazife: Reşat için kısmen, fakat Arif için yüzde 100 şekilde (fakat kalmıştır. Hakikatte yalnız mühim makaleler değil, bayağı haberler, İstanbul'dan gelen mektuplara dayanan havadisler ve mütalâalar bile —nâdir istisnalar hariç— Kemal ile Ziya'nın kalemlerinden çıkmaz. Zaten Premsin istediği de Ziya'nın daha çok idare ve Kemal'in yazı işleri ile meşgul olmaları, her şeyin, onların sorumluluğunda ve onların tayin ve tesbit ettikleri istikamette cereyanından başka değildi (Tabii, Kemal gazeteden ayrıldıktan ve Ziya bu safer büyük kardeşe tevccüh eyledikten sonra durum değişmiştir). İlk zamanlarda Avrupadaki Yeni Osmanlılara mensup diğer arkadaşlarımızdan da —muayyen bir ölçü içinde— az çok yardım görüyorlardı. Onlar da fikri ve siyasi kanaat ve mesallerini paylaşıyorlardı. Yahut böyle görüyorlardı. Hürriyet doğmadan, be-

hritleri müşahede edilen iftaka, mümkün merite açığa vurulmasına itina gösteriliyordu. Bundan dolayıdır ki: Ali Süavi'nin «İlâcep Paris'de bulunmasından istifade ile Muhibir'in Rum mürettipi alât ve edevatını satarak girer ettiği» vakit, Hürriyet 27. sayısında (28 Aralık 1868) yalnız teassürünü beyan etmekte kalmıyor, «Yeni Osmanlılar Cemiyeti âzasının maksatlarında ve maksada müteallik hareketle rinde kâmilan müteallik oldukları» rım da yüksek sesle ilânı ilâsumlu görüyordu. Fakat bu —de diğimiz gibi— zevahiri kurtarmak içindi. Yoksa yalnız —bu sıralarda— Reşat'la Süavi değil, Kemal'e Süavi de birbirlerine artık yan göze bakıyorlardı. Ağah efendi, çok daha önceleri Süavi'ye hokkabaz lakabını takılmasına göre, kanaatini zaten ıhar etmişti. Yine idareli davranan, o sen, lâtifeci ve essiz mi-zahçı karakteri Ziya idi.

Bu sıralarda eğer yeni hâdiselerle karşılaşmamış olsaydılar, belki müşterek menfaatler ve müşterek şairuz hedefleri —yok diğerlerine besledikleri sevgisizliğe rağmen— kopmuş bağları meydana çıkarmayacaktı. Bilhas sa Namık Kemal, şahsi duyguları ne merkezde olursa olsun, harice farâzı birlik ve beraberliğin bozulduğunu sesdirmek, ek yerlerini belli etmek istemiyor-du.

İhtilâfların had safhaya döktü mesinin birinci sebebi ve büyüğü şuydu: 1869 yazında Ziya ile Kemal, Belçikada Ağah efendide misafir iken, Fazıl Paşanın İstanbul'dan verdiği emir üzerine —kâtili, mahremi ve Avrupa yaranının masraflarının görücü-sü Sakakini, Parieten kalıp, bunların yanına gelmiş, alının di- rektife uyularak— bir müddet için— Hürriyet'e şal örtülmesini,

ZİYA PAŞA'NIN AVRUPA MEKTUPLARI VE YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

neşriyatın tâtilini istemişti. Bu teklif majör durumda olan iki aziz dostun arasını dahi açmıştır. Çünkü Kemal, hem bir adım parasını almak, hem de onun rızası hilâfına yayında bulunmak doğru değil diyordu. Ziya ise, buralara mücadele için geldiklerini, aç kalınca İstanbul'daki evini ve salresini dahi gerekirse satıp yinceye kadar kalemi elden bırakmamak gerektiğini savunuyordu. Kemal'in teklifi kabulü ve Ziya'nın reddi ile neticelenen durum, Hürriyet ortakiğini de tabiatıyla suya düşürmüştür. Yine iki dostun bu Belçika ikametleri esnasında Mısır Hıdivi'nin Falâhın Paşası hikâyesi araya girmiş ve problem yeni safhalara sürüklenme belirtileri göstermiştir. Ancak Ebüzziyânın sandığı gibi, Ziya Paşa «35.000» ginelik çek ve saire almış değildir. Heride VIII. yazımız okunacağı zaman, bu rivayetin, eldeki mektupların ışığında bir masal karakterinin ötesinde, bir kıymet izafesine değmeyeceği görülecektir.

Namık Kemal, Hürriyetten ayrılınca gazete yeni hâdiseler, yeni güçlüklerle karşılaştı. Matbaa mürettiplerinden ikisi işi bırakmış ve Londra'da Türkiye bilen mürettip bulunamadığı için de gazete 8 sayıdan 4'e indirilmişti. Maddi destek aramak zarureti de Hıdiv ile anlaşmayı gerektirmişti. Fakat meslek ve mesrep değiştirmek, 14-15 aydır şiddetle hücumu uğrayan Mısır idare siyasetini bir den beğenivermek ve bunu başkalarına da beğendirmek —ehlince çaha iyi takdir edilmekle beraber— biraz de kolayca başarılan işlerden sayılmaz. Buna rağmen 67. sayıdan itibaren (4 Ekim 1869) bu dönüşün oldukça mahirane manevralarla idare edildiğini görürüz. Bununla beraber eğer o sıralarda Paris'de «Uluma» u çıkaran Süavi'nin deli dolu bir yazısı intişar etmeseydi, belki de Hürriyetin kaderi bütüştün değişmezdi. Fakat bu yazı üzerine Bâb-ı Ali hareketi geçince, bu son Yeni Osmanlılar şefi de Tavms kıyılı rından Sen kenarına ve Leman sahillerine sürüklenmiştir.

Ziya Paşa'nın Türabi efendiye Paris'den 9 Mart 1870 tarihinde yazdığı mektup, bu mühim ve edebiyat tarihlerine hatâlı geçmiş hâdiselerle ilgili olduğu için muhteşem kısaltarak nakletmeyi yerinde buluyoruz: aşağı yukarı söylenen şudur:

«Süavi Efendi imzası ile Hürriyetin 78. numarasında münderic bir makalede Devlet maliyesinin muvazenesi beyan edildi-

ten sonra: (Devletin bu halini gören başka milletler bunu İslâm dininin siyasetteki kusuruna bağlıyorlar. Halbuki Fıkh ki tapları, zalimin ve saline yarıdıcı olanların öldürülmesine ve öldirenin de sebaba nail olacağına dair fetva vermişlerdir. —Öldürülmesi gereken— yerilmiş salım ise işte Ali Paşa'dır) gibi cümleler kullandığı için, Bâb-ı Ali'nin isteği üzerine, İngiltere hükümeti bunu öldürmeye kışkırtmak mânâsına alakak bizzat dâvaya kalkıştı. Beni derhal tevkif edip evrakımı sapt ve devlet vekili olan avukatı teslim etti. Güvenim sarsıldığı için kefaletle bağlanarak çıkınca Fransa'ya savuştum. Hürriyetin yeniden kurulmasında birinin adı gerekeceğinden, evvelce Muhibir ve Hürriyet Gazetesinin İstanbul'da dağıtılması hizmetinde iken hapis ve işaç edildiğinden Londra'ya getirilen Mehmed Arif'in Cenevre'de de Hürriyete lüzumu olacağından, onu da beraberinde bulundurmakta ve masraflarını da kendi kesem— den görmekteyim.»

Ziya ve Arif 14 Mart'da Zürih'e, oradan da Cenevre'ye gemişler ve Muharrem 1287 başlarından (1870 Nisan başları) itibaren Hürriyet'i, taşınması ile Cenevre'de idameye gayret etmişlerdir. Hatta İskenderiye veya İstanbul'dan mürettip getirmek çarelerinin de arandığı mektuplardan anlaşılıyor. Ancak yeni velinimet Hıdiv İsmail Paşa'nın emirleri esas olduğu cihetle, on bir hafta sonra gazete yeniden ve sonuncu defa olarak tâtile uğramıştır.

15 Ağustos 1870 tarihini taşıyan bir mektupta, Ziya Paşa: «Yeni tâlimat alınmışca bir hareket gösterilmemesinin fikrinde en salım gibi gördüğümü, Hürriyet Gazetesi 100. nüshaya vâsil olmakla diğer ad ve boyda bir başka gazete çıkarılacağına ilân ile beraber, o tarihten iki ay önce (son sayı 22 Rebulâ'ya 1287 tarihli), yani Hıdiv Hz.nin İstanbul'a şeref verecekleri havadisinin kokusu alınca neşriyatı durdurduğumu ve Hıdiv'den yeni gelen tâlimatın, bu hareketin isabetini teklif etmesi karşısında kendiri bahtiyar saydığını, yeniden verilecek direktiflere muntazır olduğumu... ifade etmektedir. İşte kısaca ilk Hürriyet Gazetesi ve etrafındakilerin macerası.

YARIN
Yeni Osmanlılar'ın
davranışları

Topraksu Orta Anadolu Bölge Müdürlüğünden

Müdürlüğümüz tarafından Bolu Vilâyetinin merkez kazasına bağlı Sandallar köyünde bir kaptaj ile yine merkez kazaya bağlı Mengen köyünde bir adet akedük ile Zonguldak Vilâyetinin Safranbolu kazasının Konarı köyünde bir sulama kanalı yaptırılacaktır.

1. Yukarıda isimleri yazılı sulama tesislerinin keşif bedeli «57.612.82» lira olup muvakkat teminatı «4130.64» liradır.
2. İhale kapalı zarf usulü ile 20.5.1961 Cumartesi günü saat 11.00 de Kavaklıdere Boylu Sokak No. 93 deki Müdürlük binasında yapılacaktır.
3. Bu işe ait Şartnameler Hergün mesai saatleri içinde görülebilir.
4. İhale tarihinden üç gün evvel ihaleye girme belgesi alınması şarttır.
5. Teklif mektupları ihale saatından bir saat evvel komisyona verilmiş olacaktır.

(21268)

BA YINDIRLIK BAKANLIĞI

Karayolları Umum Müdürlüğünden:

Umum Müdürlüğümüz Merkez Teşkilâtında istihdam edilmek üzere bir adet iktisadî alınacaktır.

Namzette aranılan evsaf aşağıda belirtilmiştir.

İsteklilerin 13/5/1961 günü saat 9.30 da Personel Subesi Müdürlüğü Personel Seçme Şefliğinde hazır bulunmaları rica olunur. Namzette aranılan evsaf:

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Yeni Osmanlıların davranışları

- 4 -

Gözümün nuru gönümün sü-
rürü ömrümün varı
Bizce dost olmas isen de ada-
vet eyleme bari.
(Nevî)

Osmanlı İmparatorluğunda modern zihniyet ve ihtiyaçlara uygun şekilde yenilik ve değişiklikler yapma umutları ile yola çıkan ve devirlerine göre sağlamca batı kültürü aldıkları umumiyetle söylenebilecek olan ilk ihtilâlet gençliği temsili eden Yeni Osmanlılar, Avrupa'ya vardıklarında, ilkin birbirleri ile gayet iyi dost idiler... Koruyucuları Press oralarıda bulunduğu müddetçe de bu, böyle devam etmiştir. Fakat sonraları gerçekten kendi başına buyruk Ali Suavi'nin «Muhbir»e —baba malı bir gazete gibi— kaptisleri ne göre istikamet ve renk vermesi ve onu benimsemesi; fikir ve mevki itibarı ile arkadaşlarının büyüklüğü olduğu gibi, Press Mustafa Fazıl Paşa tarafından da, onları idare ile vazifelendirilen Ziya'dan önce, diğerlerini gücendirmiş, kızdırmıştır. Bu bakımdan evvelâ Cemiyet prensiplerine aykırı neşriyat yüzünden Suavi'ye protestolar gönderilmiş, Muhbir'den Yeni Osmanlılar Cemiyet damgası kaldırılmıştır. Esasen Ali Suavi'nin yetişme muhtı ve mizacı itibarı ile bu arkadaşlarla uzun müddet geçirmek vasıfları taşıdığı da kolayca söylenebilir. Sonra o, öteki Avrupa yarıları arasında eskiden beri mevcut olan dostluk ve nüsuşyetlerle mütenasip şekilde hemen hiç biri ile münasebet de kurabilmiş değildi. Halbuki meselâ Resat ve Nuri daha küçükken, Müzikâ-i Hümayundan beri, arkadaşları. Namık Kemal, bir vakitler «Tasvir-i Efkâr» muharrirliğini, kardeş gibi sevdiği, Resat'a bırakmıştı. Mehmet Bey, zaten Yeni Osmanlıların cemiyetlerini ilk kurdukları günlerde, ilk reis seçilmişti. Ve Ziya ile Suavi'den maada, diğerleri (Nuri, Resat, Kemal, Ağâh, Mehmet) evvelce aynı cemiyette çalışmış ve aynı fikirleri benimsemiş

miş kişiler olarak birbirine bağlı idiler.

Namık Kemal'in, Ziyayı, Avrupa'ya ıfır tasavvuru planlanırken «Courrier d'Orient» gazetesini idarehanesinde tanıdığı şeklindeki yaygın iddia hilâfına, bizzat Kemal, kendi ifadesiyle bunu ilk gençlik günlerine, 18-19 yaşlarında olduğu zamana nâziler. Ama bunların hiç biri Suavi'de yoktu. Ayrıca mizacı da teferriide, sıvırmeye onu çevkendirildiği için, Yeni Osmanlılarla Avrupa'da ilk ihtilâfa düşen de o olmuştur. Birbirlerine karşı soğuk davranışlardan başlayıp, sonraları kabaca ve sert sözlerle, tarizli - ithamlı yazılara kadar sürüklenen bu idealistler grubunun halı - eğer insanlarda ibret almak hassası kuvvetli olsaydı - ibrete sayandır demek isterdik.

Anlaşmazlıkların asıl kaynağının, evvelce de söylediklerimiz ve hile, M. Fazıl Paşanın ilkin Viyana'ya, müteakiben de onları yüzüstü bırakıp İstanbul'a dönmesine ve nihayet oradan da geçrekli direktifleri göndermek ve ilgili göstermekteki ihmalkârlığına bağlanmas; yersiz olmaz. Kemal, Rezaîzade'ye Paris'den yolladığı bir mektupta: «Herkes, maksadı uğruna feda edecek adam atıyor» derken haklı idi. Hattâ senelerce sonra yine N. Kemal'in Menemenli zade Rifata yazdığı bir mektubunda - her halde eski günleri hatırlayıp - şöyle yazması da dikkate değer: «Biz bu su-i zan, bu birbirimizin halini, dardını anlamaya da dem-i tenezül dairesile manv olup gideceğiz. Ali Paşa, Funt Paşa otuz sene devletin etini yediler. Nevbet kâh birine, kâh diğerine geldi; bir gün birbirine karşı durmadılar. Biz ise hammiyet fırkası olacağız; milletin etini yemiyorsak da ona bedel birbirimizin etini yemekten de bir güne âli olmuyoruz».

Bu bozuşmalar, çekişmeler, ayrica, birlik ve beraberlik ruhunun aydan ve ülkücü topluluklar arasında dahi yeter derecede gelişmemiş oluştuktan ve fedakârlık

ZİYA PAŞA
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

hislerinin gevşekliğinden, kaprislere kapılmaktan v.s. gibi sebeplerden beslenmiştir de denilebilir.

Bundan başka Cemiyete Paris'den hemen en son olarak İhtihak eden, fakat en evvel huzursuzluk, tariz ve şantaj bayrağını açıp ayrılan biri, Kâni Paşa zade Rifat da, yangına körükle gider gibi, «Hakikat-i hal...» broşürü ile araya kundak sokmaktan çekinmemiştir...

Necip Paşa torunu Mehmed, önceleri Paris'de yalnız olarak «İttihat» gazetesini çıkarmışsa da, tesir ve yayılma hududu bakımından, varlığı ile yokluğu bir sayılmıştır. Bilâhâre Mirlivalıktan muhrec Hüseyin Vasfi Paşa ile birleşerek, Cenevre'de, neşrettiği taşbasması «İnkılâp» varak-paresinde sert, hattâ edepsizce hareket edilmiştir. Daha ilk sayıdan itibaren Padışaha ve onun vükâlasına sataşmak için kullanılan dil, gerçekten yalnız şiddetli değil, aynı zamanda öğüsüz, hattâ çok bayagıdır. Böylece Yeni Osmanlılar yalnız bağları koparmış olmuyorlar, fakat içlerinden bazıları insaf ve vicdan sınırlarını aşmış gemi ayağı olarak nereye koştuklarını bilmeden saldırıyorlardı... Ziya Paşa bile - Hürriyetin 94. sayısında - maksat ve hedefleri bir olanlarını yol ayrılığına işaretli ve saldırı-maları makulâta yanastırmak istemiştir. Mamafih Ziya Paşa, makalesinde İnkılâb'ın tab ve neşrinden memnurluğunu da beyan ve ifade etmekten geri kalmaz. Gazeteye karşı itirazlarına pek öçlüdür. Ancak mektuplarında bundan hayli farklı bir tutum vardır.

Türabi Efendiye seslenen 1 Mayıs 1870 tarihli mektubunda şöyle demektedir:

«Mirlivalıktan muhrec Hüseyin Paşa ki İstanbul'dan gelirken İskenderiye'ye uğramış ve hâkîpâ-yi Hıdiviye yüz sürüp mazhar-ı İttihâd-ı İhsan ve İttihat olmuştur. Anıma Necip Bey hafidi Mehmed Bey müstereken burada (İnkılâp) namı ile bir gazete çıkarmaya başladılar. Bu hafta çıkan nüshasından birini zat-ı valîlarına gönderdim. Paşa-yı mumâileyhin ifadesine göre bu gazeteyi talimat-ı mahsusâ-i Cenab-ı Hıdivî ile çıkarmakta ise de bunlar erbâb-ı kalem olmadıklarından ve bir de tuttukları meslek efkâr-ı alıyye-i harret-i hidiviye tamamiye muvafık surette olduğunu akıl kesmediğinden şu iddianın da aslı olma dığı gibi, gazetenin dahi bir kaç numaradan sonra arkası çıkmıya

cağı derkârdır». Hala 3 Temmuz 1870 tarihli diğer bir mektupta, bilhassa Hüseyin Paşa ile alakalı mutalâalar, hiç de hoş karşılanacak gibidir denemez. Gaybet her zaman ve herkes hakkında kötüdür.

Tuhafur ki - Heride «Görülen yardımlar...» makalemizde açılanca anlaşılacaktır - Mustafa Fazıl Paşa'dan ayrıldıktan ve Hıdiv İsmail Paşa ile bilvasıta anlaşılıp ödeneye bağlandıktan sonra her ikisi arasında yeniden filizlenen dostluğa rağmen, Ziya Paşa, Ali Suavi hakkında birbirini tutmayan fikirler dermeyan etmektedir. Söğellimi 15 Ağustos 1870 günlü nâmesinde: «Bir kaç gün için geldiği Paris'den Suavi ile refikasını bir aylık bir tebdilhava için birlikte Cenevre'ye götürüleceğini, onunla mükemmel bir (sainame) tanzimini tasavvur ettiklerini» yazmaktadır. 27 Ramazan 1287 günlü bir başka sırada da: «Suavi'nin o sıralarda Marsilya'da olduğuna ve Utun Gazetesine devam ettiğine temas edildikten biraz sonra (savahlı gücü yettiği kadar çalıyor; keşke öyle bir kaç zat daha olsa)» dediği halde, 10 Kasım 1871 de yazılmış bir mektupta eski söylediklerinin aksine, Suavi'nin hususi ve mahrem hayatına dair küçük düşürücü dedikodular yapmaktaki ve eskidenin nasıl mecurup ve bi-şuur olduğunu bilirim» demektedir.

Bu mektuplarda Ziya Paşa'nın aziz dostu olarak tanıtmakta her kesin hakkı olduğu, Namık Kemal'e de takılmaktan geri durmadığına şahid olmaktadır. 23 Zil-hicce 1287 tarihli mektubunda, onu, «mahud Kemal Bey» diye çekistirdikten sonra şöyle yazmaktadır: «İstiklâlîyet-i Osmanîye Gazetesinin Kemal Beyin kalemiyle yazılacağı İstanbul'dan alınan malûmattandır. Halbuki burada Hürriyet Gazetesi Kemal Beyin imzası ile çıktığından için deki fikraların cümlesini aynı kalemine isnat ederlerdi; ve Fazıl Paşa da bu şeylerden anlamadığından ana aldanırdı. Sımdı yalnız Gazeteye yazacak olursa mâhiyeti görüldü.»

Hülâsa güzel bir ilkbahar günü tatlı hülyalarla yola çıkan Yeni Osmanlılar, bir müddet sonra birbirlerine güvenmişler, kızmışlar, saldırmışlardı. Davranışları böylesine hazin, böylesine ibret-âmis olmuştur.

Yarın:
Ziya Paşa ve Yeni Osmanlıların tutumu

Akçakoca Belediyesi Daimi Encümeninden: Memleket ölçüsünde bir şöhrete mazhar bulunan Akçakoca Plajı kiralıktır.

1 - Merkez kızılarağası çarşısında Belediyemize ait Plaj sahası mevcut tesisat ve müstemiâtü ile birlikte; her türlü Fenni ve sibilî şartları nazir bir şekilde işletilmesi kaydıyla üç yıl müddetle kiraya verilmeğe üzere açık artırılmaya vaz olunmuştur.

2 - Yıllık muhammen kira bedeli 20.000.- lira olup, muvakkat ihale teminatı 4.500.- Liradır.

3 - İhale 22/Mayıs/1961 Pazartesi günü saat 15 te Belediyemiz daimi encümeninde yapılacaktır.

4 - Yıllık kira bedelinin Mevsim başlarında yıllık olarak peşinen tediyesi şarttır. (22329)

MENKUL SATIŞ İLANI

İstanbul 12. İera Memurluğundan:

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Ziya Paşa ve Yeni Osmanlıların tutumu

Ne sendendir ne bendendir
ne çarh-ı gine-verdendir
Bu derd-i ser humâr-ı neşve-i
câm-ı kaderdendir.
(Nâbi)

Bana öyle geliyor ki, en akıllı ve sâkin insanlar bile hareketlerinde, hislerinin tesirlerinden kurtulamazlar. Yalnız bilerek ve ya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek duygularına haylice tâbi olmağa mahkûm bulunan Ademoglu, hissi görünmeği mahzur, hattâ tehlikeli telâkî ettiği içindir ki: olayları akli ve objektif delillerle izaha ve buna önce kendini, sonra da başkalarını kandırıp inandırmaya pek çok gayret sarfetmeği lüzumünü görür.

Ziya Paşa ve öteki Yeni Osmanlılar da Avrupa'da tuttukları yolda böyle hareket etmek istemişlerdir. Onların Sultan Abdülâzîz, Sadrazam Ali Paşa, Prens Mustafa Fazıl Paşa ve Hüdîv İsmail Paşa, gibi zatların sevk ve idareleri, siyasetleri karşısındaki davranışları, tutumları bunun canlı misallerinden biridir. Açık tâbiri ile sübjektif hareketin objektif görünümü açıklanışından ibarettir.

İnkılâp Gazetesinin ilk sayısında: «Bir hükümetin mahvî zamanı gelince Cenab-ı Hak evvelâ reisinin aklını alır» cümlesiyle başlıyan saldırılar başlamıştı. Yeni Osmanlılar, zamanın Padişahından: hak ve hürriyet, meşrutiyet idaresi, istikrardan sakınma, bütçelerini denkliliğine dikkat, Mısır idaresi... gibi hususlarda taleplerde bulunmuşlar. Ali Paşa'nın sadareten azlını kiraren istemişlerse de, hiç bir zaman işi Sultana hakaret, lâubalilik ve bayağılığa düşürmek kertesine indirmemişlerdir. Yeni Osmanlıların Padişah'tan istekleri, daha Avrupa'ya firarlarından önce, Prens Mustafa Fazıl Paşanın, Paris'ten Fransızca olarak Abdülâzîz'e hitaben yazdığı açık mektup ile başlar denebilir. Bu, Mesrutiyet fikri uğrunda hazırlanan mücadelelerin ilk beyannamesi sayılabilir. Ama asıl cesaretili, plânlı arıza manzarası gösteren ve etkilerine dayanarak ciddi makaleler Avrupa devresinde Muhibbî ve Hürriyet'te çıkmıştır. Ancak Yeni Osmanlıların firarlarından önce İstanbul'da ve müteakiben Avrupa'da, nihayet yine İstanbul'da Padişah-ı zamana karşı tutumları, aynı olmaktan uzaktır. Bu bapta örnek olmak üzere yalnız Ziya Paşa'nın düşünce ve duyguları üzerinde durmak elverişli.

Amasya ve Canik mutasarrıflıklarında yıpranıp Meclis-i Valâ azâletî ile Dersaadet'e çağrılınca Sultan Abdülâzîz'e: «Dünya gözüyle ben seni gördüm - Omru'mda bu gün murada erdim» nakaratlı meserret sarfaları terennüm eden ve ilk Kıbrıs Mutasarrıflığında iken de resmî mührüne «Asr-ı Abdülâzîz Han'dir bu» mısraını da taşıyan bir kâğıt kazıran sair-i şuride-edâ Abdülhamid Ziya, ilk defa Hürriyet'te yayınlanan Rûyaname-sinde (11-18 Ekim 1869, sayı 68-69) hayalen Padişahla hürmetle fakat cesur bir dost ve nasihatçı olarak konuşur. Cenevre'de kaleme aldığı Zafername'de (1870 ilkbaharı), sırf Ali Paşa'ya çatmak arzusu ile, «Padişahın adı vardır yalnız dillerde demekten kendini alamaz. Ama gel gör ki 25 Zilhicce 1287 tarihli - ve evvelce başka vesile ile sözü edilen - mektubunda, İstanbul'dan aldığı havadise dayarlığını tasrih etmekle beraber şöyle yazmaktan, bir Devlet reisine karşı - hele kasideler sunduğu efendisî için - hicap duymamasına şaşmamak eiden gelmez: «Zât-ı mülûkânemin ebleh Fud Bey namında bir delikanlı mabeyinciye âlaka-bend-i muhabbet olarak pey-dap-pey ana insanlar, sehimler yapmaktaki meşgul olduğun... tefsîlâtı - bu hafta aldığım mektupta görülmüştür... Ali Paşa'nın vefatından sonra (1871 sonbaharı) ilk velîmeti Padişahına sunduğunda kasidede ise: «Vallahi eğer yüzünü görmek arzusu menetmeseydi nefsimi telef ederdim» mealinde beyitler düzmek suretiler. kaç kere kanaat değiştirdiğine insanı hayrette lâl ve ebkem bırakır. Tek çıkar yol vardır: Çarın F zülû'mizî düştürüp: «Al-danma ki şair sözi elbette yalandır» demek ve yeryüzünde ne görülür, ne duyulursa «olmaz olmaz deme olmaz olma»zı hatırlayıp nazarı hikmet ile tefekkîr eylemekten ibarettir. Zaten o da dara düşünce su mazereti beyan etmiş: «İltica-yı husamâ etmekten Padişah vasfı değil mi evven», öyle olsun.

Yeni Osmanlıların aleyhinde atıp tutmakta, söyleyip yazmakta ittifak ettikleri adam: Sadrazam Ali Paşa'dır. Bu tâ İstanbul'dan başlamış. Avrupa'da şiddet ve sürekliliğinden bir şey kaybetmeden sürmüştür. Ancak ölümler, onların gayz ve hiddetlerini durdurmamıştır. Muhibbî hürriyet N. Kemal «Dünyayı boynuzun mu tutar hey okuz teres» dediği Ali Paşaya, Ziya ile müştereken Hürriyet'te yazdığı müddetçe, sert ve insafsız hücumlardan geri durmamıştı. Ama, târiz oklarını kalbine yönelttiği adamla anlaşılacak İstanbul'a dönünce, verdiği söze sadık kalarak, Ali Paşa'nın ölümüne kadar, değil «sadr-ı vakt» aleyhine, hiç bir mevzuada dahi imzası ile yazı neşretmemiştir.

Ziya Paşa ise, Avrupa'da âdetâ işi gücü bırakıp, vazifesini yalnız Ali Paşa aleyhine yazı yazarak sanmıştır demek yanlış olmaz. Bunda bir dereceye kadar mâzur da görülebilir. Çünkü Ali Paşa da yumusak görüntüler altında onun ikbal ve istikbaline kasdetmişti. Yalnız Ziya, kan-tarın topuzunu kaçırmış, çok sevce oğlu olmasına rağmen bu mevzuada dosajı şaşmamıştır. Hürriyet Gazetesi ve bilhassa Zafername Serhî, sar-tâ-pâ Ali Paşa aleyhine girişilen yazılı mücadelelerin yaşayan şahitleridir. Buradan bunlardan misal seçmeye lüzum yoktur. Fakat ölüm doğeğin

ZİYA PAŞA'NIN
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

deki hasmı karşısındaki ruh halini ve derin gayzını belirtmek bakımından 2 Ağustos 1871 tarihli mektubunun ilk satırlarını okuya alacağım:

«Bu hafta İstanbul'dan alınan haber pek de sadre şifa verecek surette değildir. Yine belâ-yi mülk ü millet sadr-ı güzîn-i devlet bir az eyliğe yüz tutmuş olmakla beraber müptelâ olduğu illet gelip geçer takımdan olmadığı ve bir az müddet mururunda yine avn-ı Hak ile bâlîni mevte baş koyacağı dahi rivayet olunduğundan (Küsad-ı gunca-i dil kaldı bir bahara dahi) teranesile simdilik sabredilmek âzîm geliyor.» İnsan bu satırları yazan ile: «Adem ana derler ki garazdan ola'sâlim - nefesinde dahi eyleye ıcrâ-yi adalet» beytini terennüm eden şairin aynı kimse olmadığını inanmak ihtiyacı duyduğumu - öyle sanırım - okuyucu da tasdik eder. Fakat Ali Paşa'nın vefatından sonra, yurda avdet edip de gidene rammet okutanların mecnunlukları ile herzelerine şahit olunca derin bir vicdan azabı duymuş ve pişman da olmuştur. Nitekim bir gün Nuri Beve: «—Bugün hiç gidemeyeceğim bir yere gitmiyeyim mi? Ali Paşa'nın kabrine gittim, başının ucuna oturdum (Ali beni affet. Aleyhinde bulunduğumdan dolayı âdetâ u. yediğimi şimdi anlıyorum)». demesi nedametten başka bir mâna taşımaz. Bir gece Nâzım Paşa ile konuşurken de söylediği sözler daha az vicdan arabinin ifadesi değildir: «Ali Paşa ile hempalaları baltaları ele alarak bina-yi devletin muhafaza duvarlarını yıkıyorlardı. Bis de feryat ediyorduk. Simdi binanın temelleri yıkılıyor, artık feryadın mânâsı, bağırmamızın faidesi bile kalmıyacak diye korkuyorum.»

Ziya Paşa ve arkadaşlarının Avrupa'daki ilk koruyucuları Prens Mustafa Fazıl Paşa hakkındaki görüş ve kanaatleri de - Prensten ödenek aldıkları devre ile maaşlarının kesildiği devreye göre - çok değişiktir. Bir zamanlar hak ve hürriyet kahrmanı ve mesrutî bir idarecinin öncüsü olarak alkışladıkları meserretine, sonradan, Ziya'nın dilinden: «Çekip bizi getirdiler şütür gibi katar ile - İsin neticesi odur şu öndeki himar ile» diye - gıyabında - hakaretler yağdırıyorlardı. Zafername'de «Mısır'de eylediği tağyir-i veraset hükmünü mısraını serhederken, safiyane bir edâ ile, Prense hayli ağır taizler yapılmıştır. Zât-ı mülûkâneye dil uzatılan mektupta Prens de hissesine düşeni alır:

«Bu hafta aldığım bir mektupta Fazıl Paşanın İstanbul'da fona halde çürümüş olduğu ve kemal-i hiddetinden Avrupa'ya gitmek niyetinde olduğunu Sadrazama isma etmiş ise de kulak ve rilmemiş ve (Encümen-i ülfet) namile küşat ettiği (Kütüp) âdetâ bir kumarhane olarak ne kadar çapkın, kumarbaz takımı varsa oraya toplanır enva-i rezalettikler...» tafsilâtı olarak bil dirilmektedir demesinin ne derece ağır bir isnat olduğu izah-tan müstağnidir. Bu tâ dönüştünden sonra da devam edecektir. Elimizdeki en son mektubu 20 Zil-hicce 1288 tarihlidir. Bunda da: «Mahud Fazıl Paşa tekerledi gitti, fakat herif bu sademeyi bendenizden bildiğinden...» gibi, hiç de, bizim edebiyat tarihlerin de ve eserlerinde tanıdığımız Ziya Paşa'ya yarasmayan sife'lar kullanılmıştır. Ne yapalım «Acı fakat gerçektir.»

Mektupların hepsi Hüdive ve adamlarına yazıldıkları cihetle bunlarda İsmail Paşa aleyhine bir ima bile aranmıyacağı şüphesizdir. Aksine, ikinci defterde: «Tahrirat-ı mütenevvîa» başlıklı kısmın bir mektubunu teşkil eden ve «Ziya Bey'den Sabik Hüdîv-i Mısır İsmail Paşa'ya arızas başlığını taşıyan mektup, Hüdîv'in İhsanları karşısında, maalesef ona yarasmıyacak şekilde nasıl bir nevi tezellüle düştüğünü açıkça gösteriyor. Oysaki «Cenab-ı Hüdîv-i ethams, «fermanlarına mutavattar farıza-i zimmet-i ubûdiyyet» olan bu «veli nimet», Hürriyyetin Namik Kemal ile birlikte idare ediliği uzunca müddet (14 ay kadar) fırsat düştükçe bol bol tenkid, taiz ve ithamlara mâruz bırakılan zattan başkası değildir.

Hülâsa Ziya Paşa'nın ve Yeni Osmanlıların tutumlarının içtimal ve siyasi ahlâk bakımından pek parlak telâkîsine - maalesef - imkân yoktur. Ama kim bilir belki Seyh Sadi: «Arslanları tilkiye döndüren ihtiyaçtır, ihtiyaçtır, ihtiyaç» mânâsına gelen beytini vazarken - eneder enavî veya fedâyiler müstesna - besere has olan bir gerçeği dile getirmiş olduğunu Yeni Osmanlılar kadar sezmemizdir. Kitaplarda okuduğumuz - arzu ve ihtiraslardan arınmış - kâmil insanların ne kadar az olduğunu, yaşlanıp tecrübe sahibi oldukça daha iyi öğreniyoruz.

YARIN :

Ziya Paşanın avrupadaki politik düşünce ve mücadelesi

VEFAT

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE-2545

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Ziya Paşa'nın Avrupa'daki Politik düşünce ve mücadeleleri

— 6 —

Kederle eğlenir, sadan olur-
dun:
Bugün dâna, yarın nâdan o-
lurdun.
(Abdülhak Hâmid)

Galiba ilk defa Mustafa Fazıl Paşa'nın Belçika'daki Nord Gazetesine gönderdiği teklipnâme kullanılarak, bir müddet sonra da, o çağların ifratçı Avrupa gençlerinin kurdukları gizli cemiyetlerin umvanlarından mübhem olarak, ilk ihtilâlcilerimizce benimsenen «Yeni Osmanlılar — Genç Türkler (Jeunes — Turcs)» tâbiri, mensuplarının politik düşünce ve mücadelede de bilâhare hayli aşırılaşmış kaymaları ile, gerçekten yerinde, uygun bir terim hüviyetini kazanarak tarihe intikal etmiştir.

Bu yazımızda Yeni Osmanlıların «ecille» rühesından Ziya Paşa'nın — bilhassa mektuplarını esas alarak — yalnız Avrupa'daki politik düşünce ve mücadelelerine temas edeceğiz. İkkin sunu söyleyelim: Tanzimat'ı tâkip eden ilk kuşaktan olan Üteki Jön-Türkler gibi, onun da, siyasi uğraşmaları kaleminin a-tesini ve hasin meyvalarından ibaret kalmıştır. Bunlar arasında Hürriyet-Gazetesinde yayınlanan makalelerle şöretli Zafername Serhî ve Avrupa ikametleri mahsulü ştirlerinden bazıları üzerinde az-çok durulmuş ise de, bu güne kadar meçhul kalmış olan bu mektuplardaki fikirleri dar elbette hiç kimse tek kelime dahi söyleyememiştir.

Her ne kadar Hürriyet'de Ziya Paşa'nın imza koyduğu yazılar yalnız bir mektupla iki makaleye münhasır kalmış ise de, hakikatte, bütün makale, hattâ havadis ve mektuplar ya onunla Namık Kemal'in «zâde-i tabî-dîre» yahut hiç olmazsa onların rötüşundan geçmiştir. Umumiyetle her birine ait olanları usûlup ve ifade hususiyetlerine dayanıp tesbit etmeğ imkânız değildir. Hattâ Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın diğer eserlerini okuduktan ve bir az dikkatli davranmayı ihmal etmedikten sonra nisbeten kolaydır da denilebilir. Ziya Paşa'nın, Hürriyet'de: «Tanzimat ve Resit Paşa hakkında, ecnebi müdahalelerine nasıl yol açıldığı ve bunların ne kadar genişlediği mevzuunda, Türkiye'deki ecnebi postahanelerinin kapatılması bahsında, tebeanın müsavatı meselesinde, seriat dışı kanunlar probleminde, dini tâhâllüğün millî ahlâkı ihâsattığı düşüncesinde, mesveret usulünün faydaları üzerinde, batılaların ifadesinde Hasta Adam'ı kurtarmak ebedinin metodu etrafında, yapılan ve yapılmakta olan istikrazların ve mali müvazene bozukluğunun mezarını babsinde, kanunların kendi

başlarına yeter olmayıp belki onların hükümlerini icra edenlerin mühim olduklarını izah sadedinde, yabancıların Türkiye'de mal-mülk sahibi olmaları aleyhinde, ekonomik düzenin bozukluğu noktasında, Mısır'ın idaresi-jiminin aruhassanâtı beyanını-libenli halka yaptığı zulum ve çiftçinin kredi yoksuluğu karşısında pektiği ıstırap konusunda, ma-arif ve kültür dâvalarında, nihayet istibdat ve coberuta karşı isyan ve hürriyet aşkını telkin fikrinde, hattâ hattâ «idare-i cumhuriye ile hükümet-i şahsiyenin farkı» makalesinde (Hürriyet, 14 Rebiul-evvel 1287, No 99) de demokrasî ve cumhuriyet rejiminin muhassanâtı beyanında...» söylediklerini yalnız hülâsa edebilmek için dahi, bu uzun luktarda, ikinci bir seri makaleye ihtiyaç vardır.

Biz asıl mevzumuz olan mektuplardaki politik düşüncelere rahatça girebilmek ve Ziya Paşa'nın siyasi yazılarındaki ufuk genişliğini okuyucuya sezdirmek için, şöylece çok süratli bir nakisî faydâlı ve bu kadarla da yetinmeyi zaruri bulduk.

Simdi mektupların politik düşüncelerle alakalı pasajlarını nakle geçebiliriz. Evvelâ ödenek almakta olduğunun İstanbul'da suyu bulması ve bunun oradan da Hidiv'e intikal ettirilmiş olması üzerine dikkatini çeken bir mektuba cevap olarak Tür-rabi Efendiye yazdığı 18 Ağustos 1871 tarihli teessürnâmede: vaktile gördüğü resmi ve siyasi vazifelerle aldığı maaş ve nail olduğu ihşanlardan bir nebze bahsettikten sonra, gurbet acıları ve istikbal endişesinden doğ ma perişanlığını da aksettiren şu satırları okurken hüznün ve merhametle dolmamak hayli güçtür: «Sekiz sene Mabeyn-i tabetinde ve sonra beylikçilik ve deavî nezaretinde, Kıbrıs, Arnavs ya mutasarrıflıkları ve mükerren Meclis-i Valâ âzâlıtı memuriyetlerinde bulunmuş ve bu kadar sene maaş ve biddetât atâ-yı Şahâne almış bir adamım, bir kaç sene geçince kadar, kırpıntısı bulunmasını hiç kimse akıldan bait görmez. Zira ben-denizin halini bilmez. Vatan ve devletin hayrı uğrunda mesnedini, ikbalini, âtisini, evlâd ve ihlâmî feda etmiş bir gayretkârı düşmanları sokaklarda sürükdürmek istedikleri halde ann merhameten kolundan tutup bir lokma ekmek ihşan etmek ve linhat gibi eltafi ile cihanı mustagrak etmiş bir Hidiv-i Zâsan hakkında mahallî istikraz olabılır mi? Vâkıa bugün iş başında bulunan adamın ağıktan bilâfına gidilmiş olmamak için bir dereceye kadar ihtiyat üzere davranılmak mukteza-yı hikmet-i hükümettir. Bu tedbirin de ifasında şimdiye kadar kusur olun

ZIYA PAŞA
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

madî itikadında bulunurum. Hele nefs-i âcizanem için vahdaniyet-i bâri üzerine kasmemle sizi temin ederim ki: sizinle Suvası Efendiden maadâ hiç bir kimse ile buna dair sohbet etmedim ve etmeyeşim de tabiidir.

Memleketin durumu hakkında — daha önce de bir pasajı almış olan — 25 Zil-hicce 87 tarihli mektupta şöyle diyor: «Bu hafta İstanbul'dan aldığım bir mektupta, halkın zaruretleri ber-kemal olup her kesten âilen idare-i hazırâ aleyhine lânet okunmakta ve memurlar ise bir yandan calıp çarpmakta oldukları ve Rusya'nın tedarikâtına nazaran kariben bir arbedanın zuhuru ağıleb-i ihtimal bulunduğ köyler Rusya memurlarının ifsadî ile vergiden intına edip Anadolu'nun ise hiç vergi ve rûsumat itasına kudretleri kalmadığı ve tahsilâtın gertel gelmediği ve Avrupa'dan istikraz ise şu aralık müsül olduğu cihetle hazine-i müsül olduğu elpek yaman olduğu tafsilâtı görülmüştür.

Ziya Paşa'nın politik düşünceleri itibarı ile mektupların beki ki en mühimi görüneni 22 Eylül 1870 tarihli olanıdır. O sıralarda devam eden Fransız - Alman harbi hakkında aynen şu mütâalaları serdetmektedir: «Ma lûmatsız bir serasker ile kabilyetsiz bir kaç generalin iş başında bulunmaları Fransa'nın bu hale gelmesine sebebi mus-takîl oldu. İngiltere'nin tevassuttan içtinabı dahi kraliçerin kerimeleri Prusya Prensile tev-züvük ettiklerinden ekser rivayete göre onların tesir ve nüfuzlarından münbâhis olmak gerektir. Ve bir de Fransa'nın bir daha kumıldarıyacak surette ezilmesi İngiltere'nin tesellî gayz ve rekabetini mustelzam olması dahi başkaca tahattur olu-nacak meseledir. Lâkin bugünkü asıl mühim mesele Prusyalı Paris'i muhasara edip fethedebilecek mi? Yoksa edemeyecek mi? bahsindedir. Zira Fransa Cumhuriyet ilânındanberi müs-tait ve müccerrep generalleri tedarik etti. Paris'in istihkâmâtı iki kat arttı. İçinde ve haricindeki istihkâmatta eylevm dört yüz bin kadar müsallah ve genç asker tertip olundu. Kış ise elip çattı. Bes yüz bin askerden

mürekkep bir ordunun Paris havalisinde bu mevimsinde barındırılması ne kadar müsül ise, Paris'e girmek dahi o kadar güç görünür. Filhakika Paris'de iş başında çalışanlar beyninde ittifa-k-ı tam olmamak ve hususî Burbon, Orleans, Napolyon taraftarları tesvîlât ve fesadattan geri durmamak sebepleri ile tedarik olunan kuvve-i dafianın ber-matlıp hasım alevhinde istimalı dahi Parislilerce müsül ise de, cihat-i sairece Prusyalıların mevkii dahi muhataradan hâli değildir. Eğer Paris'i fethedebilirse Prusya'nın işi sırma gümüş gibidir. Lâkin bir de muhasara uzar da kış erken basarsa, şimdiye kadar kazandığı fütuhatın cümlesini zâyî eder. İşte burası mesiyet-i rebbaniyeye kahr...»

Bunu tâkip de hemen memleketimizin durumuna geçerek şöyle yazar: «Ama bizim hâdimize gelince Rusya'nın tedarikâtı meydandı, bizim acizimiz ve her suretle zaruretimiz açıkta-dır. Hattâ geçen gün İstanbul'dan bir mektub-ı mahremem aldım. General Ignatiev geçen el-li senesi muahedesini tadil ile Karadeniz'de donanma teşkilini iltimas etmiş. Vâkıa Bab-ı Âli cevab-ı red vermiş ise de, şimdiki zaman değişmiş olduğundan Avrupa devletlerinin bizim için bir daha bir Kırm muharebesi açacaklarını hiç akıl kesmez. Geçende (Liberte) Gazetesi İstanbul'u rüsvet vermek şartı ile Rusya'nın tavassutunu istida ediyordu. İşte bu haller pis-i nazar-ı imâna getirildikte yeisten başka bir sey göze görünmez.»

Mektuplarda, muhtelif vesilelerle, türlü siyasi meselelere dair başkaca kayıtlar da vardır. Ancak, burada, ayrıca bunlar üzerinde durmakta ver ve imkân elverişli değildir. Esasen — kolay ve doğru okunmak için gerekli isaretle de ihmal edilmeksizin — yeni yazı ile başuna hazırlanmakta olduğumuz mektup metinleri tamam olarak yakın-larda neşredilince, meraklılar, diğer hususlarda olduğu gibi, bu noktalarda da aradıklarını rahatça bulacaklardır.

YARIN :
Ziya Paşa'nın Cenevre'de Fikir ve Edebi çalışmaları

Orhangazi Belediye

Dâvâsından

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

ZIYA PAŞA'NIN CENEVRE'DE FİKRÎ VE EDEBÎ ÇALIŞMALARI

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

Yakın yerde geçeni trade gelecek, artık azın üzerine bunun neşri çabı olmayacağından derhal neşri tehlil edilmiştir. Ancak nüsha mükemmelen olarak matbu ve mahfuz olmakla takip-i işleri sâmilere üzere on adet nüsha, Resit Paşa Lâyhâsından bes nüsha ile beraber, bugün posta ile savb-ı âlilerine gönderildi. Bunda dokunaklı olan mahaller Sadr-ı vakt hazretlerini nasîhâne istihza ile Fazl Paşa ve Halil Beye dair birkaç târîz-âlmis sözler bulundu ku ve geçeni trade ise bu aralık Sadr-ı vakt aleyhine bir sey denilmesini fermandan ibarete olduğu cihetle bundan berekende olanların cümlesi nüshâ-i mükemmelenin insali için mektup vağdırılmakta oldukları halde, hiç birine cevap verilmemektedir. Acaba bir münasebete sunun nesrinde bir beis olup olmadığı istizan buyurulsun, nasıl olur? Eder: zinn-ı âlilerince münasip görülsün bir münasebet bulunarak istizan buyurmaları ve eğer isimdi vakti değil ise, sarf-ı nazır buyurmaları reca olunur. Cenevre'de iken arasıra gazeller yazdığı da, onun başka bir mektubundan anlaşıyor: «Sülevî Efendi halen Marsilya'da dir. Ufuk gazetesine devam ediyor. Fakat müteza-ı mesrebi üzere biraz söz dinlemiyor. Geçenlerde eğlence için birkaç gazelle söylemiş ve âlensin diye kendine göndermiştir. Hemen gazeteye dercetmiş. Kendine bir mektup yazdım ve canımın sikkidğini söyledim. Aman gazeller çok güzel olduğundan dayanamadım, diye cevap yazdı.»

3. Ziya Paşa'nın Cenevre'de iken yeni edebiyatımıza tercüme bakımından yaptıkları hizmet de az değildir. Emil tercümesi bunun bîrisi delildir. İki mektubundaki —bu husus ile alakalı olarak yine Türrib Efendiye— yazdıkları: «Emil tercümesinin tarhi, mahiyeti bakımından oldukça kadir, tercüme edebiyatımıza bakımdaki katkıları itibarı ile de mühimdir. Bunun içindir ki bu pasaların iltibası faydalı buluyorum: «Bir vakitten beri meshur Jean-Jacques Rousseau'nun terbiye etfal hakkındaki Emil namındaki kitabını tercüme ile mesgul olduğumdan ve bunun bazı mahalleri bizim İstanbul celebillerinin isterine uymadığından orada tabi müskil olacak gibi görüyorum. Acaba Mısır'daki Bulak matbaasında bas-

YARIN : Görülen yardımlar ve edilen hizmetler

riyet

Rhee böylece biri oldu. Bu itibar arekete dümlele Üniversite ve vokrak, kanun nesini memveniden gopıldı, mem. a. basun, ten. artık en de. krak, en hür

nokratlık idae. elmek için nispete bir m doyrum. kes, hürriyet iyör, ayıklık-Seul cadede. yis yadde-

ı, halkın bu neği bollast. fleri kussak Rhee'yi düğ. lde, böylece, line gelmek bu sefer or. k veremeyin. bol ekmek . lir. rie dört bası er mi? Bunu belki bütün me olurlar. mez bu kud-

güçten su se. lenmiş gibi ba. lagan üstü he. yanların akın. olmayacak, n şinceler geç. adının akından perdesi geçti. demona'yı' di-

patır gibi, yeşil ucuu elinden n holde uzakla. dıydu. Onun üst kasta çık. t ancak büyük lği gayrette ha. risinin geri dön. venin kestirme. ştu, Banyoya ki,

oldurmuştu. Tas. icirine yapış. havliyle tafas. lkti. Durumun su kavramıştı: uk boğazlar g. düm... diye söy. ar kimese gir. tavukları boğar. k, her ne baha. en canını kur-

kalugin yap. rının yalçastır. usunu gilemek stürürdü. Ma' u O anda ken-

lar banyonun ö. Namık sesleni-

Karıncığım! Tal. ferimise benzer. güzel sesin var um nu diye sor-

(Devamı var)

— 7 —
Çarhtan aldım Ziya tigi-
banla intikam
Rahmet olsun fenn-i nazım
pirime, üstadına.
(Ziya Paşa)

Mektuplardan anlaşıldığına göre Ziya Paşa, Cenevrede —arasıra Paris'e gidip dönmeler haric— Mar 1870 — Eylül 1871 arasında tam on sekiz ay ikamet etmiştir. Bu zaman edebî yeniliğimizin belli başlı simalarından biri olan Ziya Paşa'nın hayatında —hiç şüphesiz— gayet feyizli bir çağ temsil etmektedir. Bu tarihlereki fikri ve edebî mesaisini şu üç nokta etrafında toplamak mümkündür:

1. Hürriyet gazetesindeki yazılar; - 2. Terkib-i bend, bazı gazeller ve Zafername gibi telif eserler; - 3. Tercüme: Emil.

1. Hürriyet, Cenevre'de, üç ay içinde yitiriyordu. 12 nüsha intisar etmiştir. 1870 Nisan başları - Haziran sonları. Sayı: 89-100. Bu müddet zarfında gazetenin bütün yazıları Ziya Paşa'nın kalemi ile idi (daha önceki işareti ettikmiş gibi bir nevi memul müdür mevkiinde Arif isminin kullanılması, formaliteden ibaret kalmıştır).

Cenevrede basılan ilk nüshada «Hürriyetin sebebi» tevhürü yazısında neşir vasfesinde, bir aydan az fazla geçtikçe âmilleri açıklanmıştır. Bu son meralde —İstanbuldan geldikleri söyle, nereki okuyucuya sunulan tenkid ve tanzimaleer dışında— göze çarpan makalelerden sunlar şikredilebilir: «Yine mi istikrar? - Memleketimiz ve Karadağ ahvalı - Fransanın buhranı - İnkılâp - Nutk-ı Hümayun üzerine mütalâat - Nâsh-ı gayri-mutanassih - İmtiyaz-ı ecnebiye - İdare-i Cumhuriyet ile Hükmet-i şahsiyenin farkı - Hâtime...» Bu yazılar Tanzimat sonras nesrimizin en sade, halk anlayışına en uygun ve en tezsilir mahdüt örnekleri arasında ilk safta yer almaya değer. Ziya Paşa bunlarda zekasının inceliği, Mizah kudreti, geniş kültürü ve mücadele azmiyle temyiz etmektedir. Yazıyı gördükleri noktalara üzerine şüklenmekte, hasımlarına siddetle, hatta bazı insafsızca hücumlar yapmak tadir. Ama bu arada gerçekten üzerindeki durulması faydalı mem lezet meselelerini mahirane bir şekilde teşrih etmektedir. Onda, hedefine yürümesini bilen bir adam hali müşahede etmemek mümkün değildir. Örnek olarak Fransa buhranını mevzu edinen makalesinin ikinci ve sonlara yakın kısmından birkaç satırı buraya alacağız: «Şimdi bir de bizim halimizi gözden geçirelim. Bizim İstanbul gazetelerinin ağızlarında birer zahtıye sışı takılındır. Her kanşısı hükümetin hoşuna gitmeyecek bir söz teferfüv etse, oyle muhakeme falana hacet olmayarak, hemen gazetesi kapattı. Yahu! pek mü rüvete uğrasa, bizim Kemal Bey gibi, bir memurîyet bahanesiyle taşraya sürülmeğe istenir. Meğer ki gazeteci, ecnebi yahut Rum ve Ermeni ola. Bunları zahtıyenin deñil Bâb-ı Ali'nin bile dışı kesemem. Gayet, biraz ceza-yı nakdi ile vakayı su verirler. Ve gazetecilerin birisi hükümetin bu vehile bir sadriye uğrasa, öteki gazeteciler ana sahabet edeceklerine, güya aralarından bir rakip ekmiş olmus gibi, cümlesi birden ana hücum ederler. Hükümetin efalini tahsin ile gökleri çıkararak sanki hükümetle hüft gösteriyorlar. Biz de Ali Paşa, yani Bâb-ı Ali, yani Hükümet ne vakit canı ister ne ahvalını terğıstî zammeder, ehalinin döşelerinin, yozanları-

ni, koyunlarını, keçilerini sattırarak bu parayı taşra memurları tahsil ederler ve bulunduğu memlekette bekaya bırakmayan memur Bâb-ı Alice memdüh olur. Bizim ehalî bu vehile geyülür ve su suretle verdikleri paraların ne yolda valma olduğunu gösterile görürler, yine ağızlarında bir harf-i şikâyet çıkmaz.

Mektuplarda da arasıra da olsa, Hürriyet'deki yazılara ilgili kayıtlara tesadüf edilmektedir. Meselâ 22 Mayıs 1870 tarihli mektupta, Suavi'den dolandırılarak alınan bir talmattaki: «Hürriyetin eski nüshalarından birinde Mısırca tedarikât-ı harbiye ve istihkâmât-ı muktezıyye itina olunduğuna dair bazı havadis bulunmasını doğru olmayıp bundan sonra böyle seyler yazılmaması» ihtarı üzerinde durulmakta ve izahat verilmekte olduğu gibi, hâsiyyede de: «Bu hafta çıkarılacak Hürriyet'de Bâb-ı Ali ile Mısır idaresi düyununun müvazelerine dair bir makale münderic olup bade-i İsmâraa mütalâa-ı ailyelerinin İsmâraa reca ederim» denilmektedir (Eylül 22 Safer 1287 gün ve 96 No.lu Hürriyet'deki «Nâsh-ı gayri-mutanassih» makalesi bu konudur).

Yine böylece 3 Temmuz 1870 tarihli ve «Birader-i vefâ-sıfımsu hitaplı mektubunda da, Ziya Paşa'nın şu sözleri dikkati çekebilir: «Mahut bent içinde sahabet gösterir bazı sözlerin bulunması ise, çünkü insan hakkı söylemek te bî-ihiyar olup, Allah için idare-i Mısıriyenin hüs-n-i intizamı Bâb-ı Ali'ye nisbetle bin kat bâlâ-ter olduğundan, esnayı tahridde, aslâ sahabet mâniaili hatıra gelmeyecek mükerret hakkı ibraz için makâm-ı istishatta söz lenmiş birkaç sözden ibaret ise de, mademki Mısırın ahval-i hasenesine dair birsey söyleyememe si emir ve ferman buyruluyor. Bad-ezin bu dairede hareket olunur. Bu cümleler, Hürriyet'in —âhir-i ömründe— kimlere ve ne gibi maksatlar uğrunda hizmet eylediğini, tereddüdâ mahal bırakmadık gösteren vesikalara örnek da mânâlıdır.

2. Hürriyet gazetesinin iki nüshasında üst üste yapılan lâhıdan (No. 97-98) anlaşıyor ki: «Ziya Beyin çevrele matbu olan Terkib-i bend-i meshur ile o tarihlerde nazmedildiği terkib-i bendi (1870 [ikbahar sonları] bir arada —kendisinin resmî ile bir likte ve kendî hattı ile muharref olarak— foto-iltikraf ile basılmıştır; isteyenlere de —posta ücreti dahil— bes kurusa gönderilebilecektir. Hürriyet'de Zafername Sorh'nin de bu aralarda kaleme alınıp baskıya verildiğini gösteren kayıtlara rastlanıyor. Meselâ bu mevzuada bildirildiği üzere (14 Rabî ul-evvel 1287 tarih, ve 99. savında) altına «Mütalâa-ı Hürriyyete başlığı ile yazılan birkaç satırda bilgi vardır. Deniyor ki: «Eski Bey Osmanî terkihibend-i nutk ve tahrir oiahdanberi ne bu kalemde, ne bu sivede bir eser-pür-hüner henüz ilemede oliver olmadı ve millet-i güzeldi Osmaniyenin bundan her vehile istilade edeceği güneşten azıdır olduğu cihetle hemen tabına ibtidâr eldedi.»

Elmizdeki mektuplar bu bakımdan daha aydınlatıcıdır: 24 Eylül 1870 tarihli olanında Ziafername sahibi ayven sözde demektir: «Trade bururutan Zafername Serri namına devletleri olduğu üzere bundan üç dört mah mukaddem bir arabik eğlence suretinde kaleme alınarak Hürriyet müsterlerini cüzü cüzü gönderilmiş ve nihâyetine

DIS POLİ

Kral Hüseyin dan vazgeçti
trafı kabı O şifık

TDV İSAM Kütüphanesi Arşivi
ZE-2545

Ürdün'ün bir neşri misanları men Bâb-ı Ali'dir. Bu hâli de toplıklar etmişle bili başlamıştır. nan Avrupa sup muhabir rayında olu kınla yeter i mslarlar. B yoruz ki Kı İngiliz kadın paylaşmak i bunun mem i köti te tahtından fe ra mevkidâ dırmiştir. İ riyasetlerinde cet olduğı b iktikâmeten Bütün beyet le bir indive kadar sokat duğu husus miştir. Fazla mesini de a istememişler sebebi şü le neye dâhil ve gerek sa gelenleri, ta ni Hosini i mukaddemat lamlarlar. gati ile boy racak kuvv yoktur. Hüis deş Vellahı yasında bir bulundugun devrede. U ve edebîleşe tâ mümkin. Ürdün bîst boğuk oluz Cumhuriyet deri Cemal kendi cumb gâsi haline ci Bir Suriç zorluk çek. saray, ordu kutan ve i sinj istemej de böyle bi kuk etmesi kü o takidi zimli Lider yin'i tutum tum saray dan hesap i ziyade dik tarzda de i kuzlye nışa muhalefet i Ürdündeki bulunmasında dana bu iş bir kaç def cada bulur Sefer, biğil Hüseyin'in i zarında itî gıve katıye maktadır. I de Ürdün'ü miğ gibi E na düşme endişe etm Halbuki i sr'nı tutm (Devamı var)

İSTANBUL REHBER

<p>Beyoğlu</p> <p>ATILAN: (440835) - Ziraatınca Bir Casus Var (3. Tüme), Süarede sokak Kızı Irma (Operat)</p> <p>EMEK: (440435) - Uğur Çemberler (M. Çalabı)</p>	<p>İstanbul</p> <p>ALEMDAR: (227883) - Firavunun Gölgesi (V. Mature, J. Emmons) - Gölü Kahramanlar (V. Mature, A. Ekbera)</p> <p>AYSU: (211917) - Kral ve Ben (Y. Brenner, D. Kerel, Kışbolan, Kadu)</p>	<p>Kadıköy</p> <p>ÖZİN: (399824) - Oluş Virajı (C. Wilke), Tok vs. Gangsterleri (K. Ryan)</p>	<p>Yan Danbe (P. Von Eck) Kongre Etkenisyor (F. Schneider)</p> <p>YURU Ba 10 ru</p>
---	---	--	---

1
ISTA
(4

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Görülen yardımlar ve edilen hizmetler

- 8 -

Ne kanuna ne cebr ü nora
ne hükümlere tâbidir
Bu benderekte her kes dir-
hem ü dinara tâbidir.
(Ziya Paşa)

Ziya Paşa ve arkadaşlarının, Avrupa'ya azimlerinde, Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın para ve vaatlerinin geniş ölçüde müessir olduğundan şüphe edilemez. İstanbul'dan 1 Mart 1873 tarihinde yazılan ve elimizdeki mektupların sonucunu teşkil eden muhabbetnamede, Avrupa'ya gidilirken, ilk defa alınan para ile alakalı şu cümleler okukca vâzıhtır: «Mukaddeme Avrupa'ya gidişinde esnada kehtüdası yedinden be-sened-i makbuz alınmış olan bin lirayı, göya karzın verilmiş gibi, iddiyaya kalkıştı. Bendeniz dahi anın alacağı o kadar değildir. Avrupa'da bulunulduğu müddetçe verdiği tansisatı dahi hesap ettirip defterine gönderdim; cümlesini birden tasviye edeyim; ve gücüm yetmez ise sakin bulduğunuz hâneyi satın veriyim deyil haber gönderdim. Henüz cevap gelmedi. Bakalım ne zuhur eder. Bu keyfiyetin şuyu ve ilân olmasın herifi bütün rezil - rüsvay edecektir.»

Fazıl Paşa'nın Avrupa ikametlerinin muayyen bir devresinde orada bulunan Yeni Osmanlılar masas bağladığı malumdur. Ancak Ebüzziya ile Suavi'nin verdiği rakamlar değişikliktir. Birincisi: Ziya'nın 3.000, Kemal ile Rifat'ın 2.000'er, Suavi ve Ağah'ın 1500'er, Reşat ve Nuri'nin 1.000'er Fransız fransı aylık ödenek aldıklarını kaydeden (Yeni Osmanlılar tarihi tefrihası, Yeni Tasvir-i Etkâr, 27 Eylül 1900). Suavi ise - nedense kendi ayıldığını sözcüklerden - Fazıl Paşa takımı dediği arkadaşlarından Kâni Paşa zade Rifat ve Ağah'ın 1500'er, Namık Kemal ve Necip Paşa torunu Mehmed'in 1.000'er, Reşat ve Nuri'nin (Kayzade ve Menapir zade'nin) 750'er Fransız fransı aylıkları olduğunu söyler (Ülüm Gazetesi, C. 2, Nüsha: 14). Mehmed Bey hakkında ayrıca «Paşa efkâr-ı kasiminden döndüğü için 1.000 frank masasını terk etti kaydını ilâveyi unutmadı. Fakat Ziya Paşa'ya temas etmez. (Ayrıca onunla Ziya Paşa'nın İsmail Paşa ile anlaşmalarının bir icabı da bu şimâldir.)»

Mektuplara göre, Fazıl Paşa ile rabatası kesildikten sonra, Ziya Paşa'nın, Mısır Hidivinden gördüğü işanlar oldukça kabirik bir zöküna bağılı olmaktadır. Bir inkiyabname olduğu kadar da bir şükranname olan 10 Mart 1870 tarihli mektubunda Mısır Hidivi İsmail Paşa'ya birtap ederken; onun Türabi Efendi vasıtası ile müfettihi dört yıl adet lirayı aldığına belirtir: «Tıpkı gelen talimata göre hareket edeceğimi tasrih eder.» Sonra da şunları söyler: «Sivriye Cumhuriyeti idaresinde birer belde müfettihi olarak hizmet etmek ve Hürriyet ve Ulum gazetesi için başka başka birer matbaa teşkil ile iki tarafı çalışılıp hattâ beyrimizdeki ittifağı dahi bir dereceye kadar mektup tutmak suretleri Suavi Efendi bendeleri ile bittesektir kararlarımızı ve Fazıl Paşa tarafından mukaddeme mürettep olan tahsisat dahi melfuf pusulada görülen miktardan ibaret bulunmuştur. Ne yazık ki melfuf pusulanın sureti mektup defterlerinde yoktur. Olaysa, Mustafa Fazıl Paşa'dan da ne miktar işanlar görüldüğü anlaşılır. En saf insan da bu paraları, sırf Avrupa'da huzur ve sükun içinde yaşasınlar ve yalnız hayır dua etsinler diye verilmeyişini takdirden âciz delildir. Mektupların bir kısmında para işleri açıkça bahis mevzuu olmaktadır. Evvelâ Türabi Efendiye Paris'den 12 Mart 1870'de gönderilen mektuptan başlıyalım: Burada Ziya Paşa, Londra'da aleyhlerine gıyaben hüküm olunan «200» liraya mahsuben zabta tarafından hacedden ikiyüz takım Hürriyet Gazetesi koleksiyonları ile kitap ve hurafatın kırtarılması için, mezkûr paranın mericine tediyesini temin eder. Sonra 13 Mart 1870 tarihinde, yine aynı zata, yazılan bir başka mektupta gönderilen 10.000 franklık çekin vusulusu bildirilmektedir. (Hidive hitap eden şükranname ile bunun arasında üç günlük bir fark bulunduğuna da dikkatı çekebilir.)

28 Mayıs 1870 tarihli mektupta: «akdemce gönderilen beyannameye muharrer olan mebaîhin sehrive itası zımnında Paris'den bir bankaya havale olunduğu iradesini samil bir mektubu - bir gün önce - aldığını da belirttikten önce, demek ki: muntazam ayhâta bağlanmıştı.

Bu sıralarda, mümkün mertebe - tahsisat almakta olduklarını gizlemek hususundaki meharretine rağmen, bazı dedikoduların meydana çıktığı da anlaşılabilir. 3 Temmuz 1870 tarihli mektupta: İnkilâp gazetesini çıkaran livalıktan muhrer Hüseyin Paşa ile refikî Mehmed Beyden bir nezbe bahsettikten sonra, Hüseyin Paşa'nın kendisinden eşik almak için çalıştığı cihette kendisine harf-i vâhit serişte verilmemişinden başka Mısır ile katan münasebet olmadığının gayri söz alamadığını da tasrih eder. Hatta daha açık konuşarak şunları da yazar: «Kendisi Mısır'da İken dair-i harret-i vilayyüddümele mustah dem Ermenilerden birisi kendisine bendeleri ve Suavi Efendi için anlar Mısra mensupları demiş olduğunu söyledi işe de cevabında Ermeni kısmını ne yalancı, ne yüzüstü oldular malumdur. Anın böyle demesi ile halikattan öyle olması lâzım gelmez cevabını vermiştim. Bu gizlemenin ilân etmek kadar ehemmiyeti olduğunu söylemek zâttir. 18 Temmuz 1870 tarihli mektubunda - kendisini Cenevre'de ziyarete gelen ve muhasasat istine vakit bulunan bir kaç Mısır'dan bahsederken - diyor ki: «Bizim muhasasat Kredi Liyone Kumpanyasına havale olunuz olduğundan ne vecihle vasıl olduğunuz ve Mısra başı hadat-ı mahsusae var ise teblig olunuz üzere beyanını arzetti-ler.» Bu gibi imalar Türabi Efendi, Riyas Paşa, Kabull Paşa, Talat Paşa İlah... gibi zevattan ayrı olarak arastra kendisine başkalarının da haber ve tali-

ZİYA PAŞA
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

mat tasdiklarını göstermek bakımından alaka çekici olmaktan uzak sayılır.

All Suavi ile birlikte Mısır'dan tahsisat aldıkları şayia halinde de olsa İstanbul'a kadar yayılmıştır. Bu hususta ihtara müras kalmasa dolayısı ile kendini müdafaa bahında yazdığı 18 Ağustos 1871 tarihli mektuptaki: «İstanbul'daki şeyanın suhuru ne buradan serişte verilerek ihtimaline sahip olunması Hüdâ bilir yâdırım gibi derunuma tesir ettir sözleri, bir nevi itirafın başka nedir? Ayrıca dostlarına da bazan işanlar koparması teşebbüslerine giriştiğini yine mektupları meydana vurmaktadır. Onbeş senelik hukuk ve il-fetinden bahsettigi Courrier d'Orient muarriri Jean Petri'nin, Mısır idaresi aleyhinde neşriyat yapan (La Turque) ve (Levant Herald) gazetelerine karşı geldiğini ve kendisinin ona bu münasebetle bir bent yazdığını belirttikten sonra sözü yine işanlar mecrasına kaydıyor: «Su aralık İstanbul'da böyle işe yarar bir hizmetkar bulunmakta faide-i kesire olacağından... bir nişaneli mahruziyet olarak bir münasip za vasıtası ile bir miktar şey işan buyurması hususunun uygun bir vakitte Hidive arzını arzulamaktadır.»

All Paşa'nın vefatı üzerine İstanbul'a dönmeye bahis mevzuu oluncu Paris'den yazdığı 27 Eylül 1871 günlü mektubunda açık gözlük edip Sadri cedid harretleri ile eski nisbeti olduğunu işarettikten sonra, dönüşünde uğraması muhtemel müs kılıfatı sıralamakta ve tahsisatına telmih ile şöyle yazmaktadır: «Meselâ her ay teccüdü-i külfetten işe işay-i zaman ile nispet-i ubudiyetim olan miktarın bir kaç senelik defaten inayet ve işan buyurulması istidası gibi hatıralar zihni perişanında cevellen ederse de şimdiki kadar mazhar olduğum bunca iltif ve inayatin üzerine böyle bir istihama yâzım tutunuyorum.»

Ebüzziyanın anlatığına göre, Yeni Osmanlılardan Reşat, bir gün, Ziya Paşa'ya hitapla: «- Hidive hizmetten çekinmiyor musunuz?» demişti. O da «- Hayır, bir vakit küçük biraderin müdafî-i hukuku olmuş idik. Şimdi o dâvayı Sadrazam Hazretleri deruhde buyurdularından bu sefer nöbet büyük biraderin hukukuna geldi cevabını vermiş. Reşat'ın: «Cemiyet hükümeti firavneye hizmet için mi teşekkül ettir demesi üzerine, Ziya Paşa:

«Ciddi mi konuşmak istiyorsun? O halde, oğlum, seni küçük Firavın hizmetinde bulunduğum dan bu hizmete tahsis ettiğî ücreti aldığın dan dolayı ben mülahazede bulunmadığım halde, sen, ne hak ile beni mülahazae ediyorsun?» demiş. İnsanın aklına doğrusu etencere dibin kara, senin ki benden kara sözcüklerin gelmemesi hayli güçtür.

İbnülemin Mahmut Kemal, şehade Yusuf İzzeddin de, o mihnetli demlerde, Ziya Paşa'ya «1.000 lira gönderdiğinin rişayet edildiğini söylemektedir. Her halde bütün vektalar Ziya Paşa ve Suavi'nin, Prens Mustafa Fazıl Paşa'dan ayıldıkları sonra - bir çoklarını sandıkları gibi - sıkıntı içinde olduklarını ayan - beyan göstermektedirler. Eger, All Paşa'nın ölümlerinden sonra, Sultan Abdülâziz tarafından Ziya Paşa'ya: «İçtim ki büyük bir setalet içinde kalmışsın. Rıza-yı şahane hacirin de yaşamaklığına rağmen Sultan Abdülâziz'in fâzil bendegândan olan bir kimsenin yâr ve âşyara karşı sürünüp mahvolmasına vicdanım tahammül etmediğini bile» tarzında bir mektup yazmış ve bununla beraber para da göndermiş ise, hakikate, Sadri cedidin (Mahmut Nedim Paşa), Ziya Paşa'nın dostu olması hesabına, bu: Padişahın af istihası için kullanılmış sevice bir taktik neticesi olmaktan öteye bir şey ifade etmez.

Nihayet 1871 yılı sonlarına doğru, kısa girilirken, dönmeye için irade-i senliyyeyi havi olarak gelen iki telgraf ile sefaretin gösterdiği acele üzerine İstanbul azimete mecbur kaldığını da, 3 Aralık 1871 tarihli mektubundan, öğreniyoruz.

Mülâsa Ziya Paşa'nın Avrupa'ya giderken ve Avrupa'daki ilk yıllar zarfında (1867 yaz başlarında 1868 sonbahar sonlarına kadar) Yeni Osmanlılara mensup arkadaşları ile birlikte Prens Mustafa Fazıl Paşa'dan ve ondan sonra da Hidiv İsmail Paşadan oldukça geniş maddi müzaheret gördüğü ne kadar doğru ise, buna karşılık, emirdeki Hürriyet Gazetesini - memleket ve millet dâvalarının müdafiası yanı cısında - o sırada menfaat gördüğü zevatın politikasına göre - arylamak suretine onların dâvalarına da hizmet eylediği o kadar şüphesizdir.

YARIN:
Mektuplar üzerine
ve dolayısıyla

İSTANBUL REHBERİ

Beyoğlu

ATLAS. (440835) - Ara
mında Bir Casus Var
(R. Todd). Suarede
Sokak Kızı Irma
(Operet)

İstanbul

ALEMDAR. (223683) Fı-
ravunun Gödesi (V.
Mature, J. Summons)
Giriş Kahramanlar (V.
Mature, A. Ekberg)
AYSU. (211917) Kral ve

lan Dansöz (P. Von
Eyck) Kongre Fârlon-
yor (R. Schneider)

Kadıköy

ÖZLEN. (369824) Ötüm
Virajı (C. Wilde). Tok
yo Gangsterleri (A.

FİLİZ KANDORA

Şehrazat

PAVYONUNDA

Turlat Geliş Kaynağıdır

Güler Yüz, Temizlik
Aldatılmamak, İntizam
Turistleri Coğaltır
İyi Ahlak Derneği

KIRALIK DAİRE

★ Kadıköy Dörtöyüda 3 oda, elek-
triklik, gaz, su.
Mirascaat. Telefon: 36 10 12

BİRLEŞİP

Para - Malzeme - İşçilik
Yardımlı Yaparak
Okul İnaa Edinir
İyi Ahlak Derneği

Gı!

yeşillik hâgıt-

Meleküt Du-

arilerle bastır

Meleküt Durand

ederken. İhtilâf-
bivestile rica

artımizin mes-

n'in sloganı:

nelim. mirim,

im.

re, revadır.

öyle bahadır?
sağlık pek e
mi düsmüş
h adları kuy-

u.

stak odasına ge-

yordü: Başında
asa bile, kocası,
k için kılıbe uğ-digiine göre, bir
dönemzdi. Oy e
kadar yakalan
ına kapığı atmış

Görünü aç. So-

ybetme. Zaten
i maşallah... Ka-
şürdün de bağır.kapısına geldiği
ismak için sarık
kıl ettin. Aman,
nra fiyatko ver-

kendine telkin-

ma, saçkın halı-
şıyordu. Kaçığı
perken öteberi
onu arıyordu.onu öünde du-
leki sis yavaş
endi hayalini ay-
lıldı. Beys elbi-
nemleştii. Dudak
ı, bir zöküna bağı-
lı olmaktadır.Bir inkiyabname olduğu kadar
da bir şükranname olan 10
Mart 1870 tarihli mektubunda
Mısır Hidivi İsmail Paşa'ya birtap
ederken; onun Türabi E-

perdanlık alaycı

du. Dikkati üz-
şıyordu. Genç ka-
laklığı sırada ko-
temasın tekrâr
gibi oldu. «Ar-
p parmaklarını

ellerle boğdu

şun boğduğu e-
nağa gelecek? Al-
lüm evlâ!»unu üniğini çö-
bulmuş gibi fer-
evsimeğe uğra-
o kadar titriyor-
k olumadı. «Da-
selli» fikri, kafay-
panyaya gibi vur-

ryundan kopar-

l. be! dedi.

(Devamı var)

Dİ
PÖ

Viyan

A
zıran'd
kararı
bustur
derim
devam
ceytili
Kayde
meriki
ilk gi-
ve gal
yani (l
les) İ
İtiraz
si Vly
seferdi
ya yol
Paris'e
İle gü
Paris'd
Londr
İle Bas
ları bu
fir. Bi
hyor İ
hürveti
bilebtil
may d
Yine
cibet
masını
rio's İ
Amesi
(Eisen
reddet
tam v
ndır.
yunda
gile, İ
kileri
kararı
devlet
Başka
hâmet
mular
kıl, b
Rus İ
vesile
ile bu
ancak
şive v
ile Am
cavdın
vialer
rüşme
ifade
ün riş
fayda
Devlet
boş
mus İ
yıldırı
fa, An
Reşid'i
dörtlü
zirve
diye-
İngiliz
yer İ
iki de
lâkât
dar e
na bu
muvaş
sa vâ
etmiş
ile (K)
evvel,
ile P
ve kaktir,
konuş
da fil
caktir,
ka, g
(İTDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
ZE-2545

No

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

NETİCE

Ey dil hele Alemde bir âdean
yölmis
Var ise de ehl-i dile mahrem
yölmis
Gam çekme hakhatta eğer ârif
İsen
Fârseyle ki el'an yine âlem
yölmis
(Nef'i)

Yeni Türkiye'nin ortaya çıkması, zamanın icaplarından faydalanmasını öğrenmesi, Avrupa teknik ve medeniyetini benimseyerek yükselmeye başlaması —bunların sandıkları gibi— öyle birkaç on yılın mahsulü olmaktan uzaktır. XV. ve XVI. yüzyıllardaki İktisadi ve fütuhat devrinin engelleri çarparak medeniyet çukurlaştığı, gerileme tehlikesinin başgösterdiği zamanlardan itibaren ana köklerin aranması gerektiği düşüncesinde olanlar, haklıdır. Azimli ve masum bir Padışahın, Genç Osman'ın hayatına mal olan ilk askeri devrim tasarımları üzerinden tam (340) yıl geçmiştir. Avrupa kültür ve medeniyetinin ve bunun neticesi olarak hasımlarımızın askeri ve teknik sahalarında kazanmakta oldukları üstünlüğün terkine varan bir görüş ve tecrübeden doğduğu söylenebilecek olan değişme ve yenileşme fikri: önceleri askeri ihtiyaçlar ve icaplar sahasında, bilâhare de malî mevzuatı çerçevesinde mütalâalarda izini belirlenmiştir. Biraz zaman geçtikten sonra da başta mimarlık olmak üzere, daha çok görsel okuyan zevk

sanatlarında bir dereceye kadar girim ve kuşanma yüksek tabakanın resmi hayatlarında... asırlık şekil baskılarından sıyrılmaya doğru bir istidatın tezahürleri müşahade edilmiştir. İlk değişme ve yenileşmelerde yabancı ülkelerden getirilen mütehasşislerin, bazı eskil ve usta mütecellerin, elçilik erkânlarının, nihayet çok mahdut miktarlarda olmakla beraber, Batı dillerini öğrenen veya vâzife ile Batıya giden aydın vatandaşların... daha çok hizmetleri olduğunu hatırlamak lâzımdır.

Hukuk ve edebiyat gibi cemiyet ilimleri ve zevkleri sahalarındaki modern inkişaf Tanzimat'tan sonradır. İnsan hak ve hürriyetleri mevzuatına: ginais — Ziya Paşa — Namık Kemal kuşağında önce fikir ve edebiyat tarihinde rastlanıyormuş olmaktadır. XIX. asrın ilk yarısını asip de Avrupalı askeri ilimler dışındaki sahalar için de talebe göndermeye başladıkdan, yahut Yeni Osmanlılar macerasında olduğu gibi, türlü tesadüflerle veya zaruretler neticesi olarak memleket münevverleri batı ülkelerinin de dünyada olup bitenleri ihbar sözleriyle görüş anladıktan sonradır ki: çağdaş tefekkür ve edebiyat hareketlerinin akislerine bizim çevreler de sahne olmuş, memleketin gerçek bir uyanma ve aydınlık devri başlamıştır. Doğruyu söylemek gerekirse: Yeni Osmanlılardan birizleri (Mehmet, Nuri, Resat) dilik

ZİYA PAŞA'NIN AVRUPA MEKTUPLARI VE YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

kalımlarına da, diğerleri (Ziya, Kemal, Suavi ve Ağah) yeni Türk düşüncesine ve gıyus tarihine parlık mesajlarıyla ışık tutmuşlar ve XX. yüzyıldaki edebî, hatta siyasî inkişafımızın öncülleri olmuşlardır, demekte vazifeliyiz.

Eğer bu asırlar Resat Paşa ve ginası'den gelen modern hukuk ve edebiyat zihniyetini heyecan ve güç gülleriyle beslememiş olsalardı, memleket çok şey kaybederdi. Hala Ziya Paşa ve Namık Kemal —bilhassa Namık Kemal—, eski edebiyatın çok ince bir zevk, çok istenmiş bir kültür ve çok yüksek bir medeniyet ifadesi olmakla beraber, artık şübheli ömürünü kemale yus tutan nazım şekilleri, edebî nevidir ve mahdut mevzuatına yeni bir ası yapmamış, eskid kalıpların içine yep yeni ve dip dizi münâlar, düşünceleri ve duygular koymamış, son çağın insan ve hayat üzerindeki problemlerini halk yitirilerine kadar atesli yazılarıyla götürmemiş, gazetecilik, tiyatro, roman ve hikâyeye nevirlerini edebiyata sokmamış olsalardı: Yeni Türkiye'nin kaderi belki de başka türlü olurdu veya olmayırdı. Bu itibarla gerek umumiyetle Yeni Türkiye'nin fildi ve edebiyat tarihinde ve gerekse hususî olarak garpılılaşma ve inkişaf tarihinde Avrupalı firar etmeyen Yeni Osmanlılardan Ziya, Kemal ve Suavi'nin mümtaz ve müstemsna mevkileri vardır: bu yer daha uzun zamanlar da muhafaza edilecektir.

Bizim on makedir üzerlerinde durup işlediğimiz Ziya Paşa'nın Avrupa Mektupları, bu bellettiğimiz edebî ve fikri cehti, mücadeleyle ve bunların neticesi olarak daha sonraki nesillerde çok daha fazla gıptaya değer kudret ve güzellikle tarihe intikal eden hizmetleri elbette göğsümüzlemez. İnsan denilen muammânın ferdi hayatı ile icimal hayatını birbirinden ayırmak gerekir. Batılı zihniyat da, insan meçhullüğün bir cepheledi hizmetini, başka noktalardaki kusurları dolayısıyla kınamaya, itibardan düşürmeye müsaade etmes. Fakat gerek ferdi hayatın türlü davranışlarının icimal hayatla alakası ve gerekse garp ülkelerinde de muhaberet ve hatırat gibi daha çok insanların iç dünyalarına ışık tutan vesikaların dikkatle işlenip umumî efkâr arzının edebiyat tarihçilerinin vazifeleri arasında da telâkkisî hasabiyle, bizde de mühim şahsiyetler ve devirler inceleliken böyle hareket edilmesinin hatırdan çıkarılmamasını zarurî kılar. Ziya Paşa'nın bu Avrupa Mektupları, filhakika, onun, Ali Suavi'nin ve başkalarının, içinde yaşadıkları devrin ve cemiyetin sosyal mahsulüleri olarak, saafalarını ve imhinalarını göstermektedir. Madî mecburiyetlerin kendilerini ilk tarafı anlaşmalara sürüklediğini

apıkılmaktadır. Vicdanî konusları kadar, başka yerlerden alınan direktiflere göre yazan kalemler omantiklerini meydana çıkarmaktadır. Fakat acaba o imrendiğimiz büyük Avrupa muharir - mütefekkirleri, ihtilâlleri de bu beseri saattan yakalarını sıyrabilmişler midir? Buna evet demek —maalesef— çok güçtür.

Bir tarihçimiz: Robespierre, Mirabeau, Danton gibi Fransanın Büyük İhtilâl simalarının «Şöhret, kadın, para ve mevki hırsı ile tutuklanmasına» işaret ederken «Suavi'nin ihtilâlliliği dünyamızın en «amî» sanılmış ihtilâllilerinde bile görülen menfaat fikrinden şamamıyla münezzehtir» demek gaffetinde bulunuyor. Başka memleketlerin edipleri, inkişafçıları gibi, bismillâlerde de bazı beseri saafaların bulunduğunu kabul mecburuz. «Bis bize benzeriz» ancak bir devirdir. Yoksa bis de, diğer milletlere pek âla benzeriz. Bu bakımdan Ziya Paşa'nın da, Suavi'nin de devirlerinin insanları olarak şöhrete, hadına, paraya, mevkiye veya bunlardan birine imrenmeleri elbette akla gelmek lâzımdır. İşte mektuplar bunları dan paraya olan ihtiyaçlarının, onları muayyen kayıtları kabul etmekte olduğu açıkça gösteriyorlar. Hatta bu kadar da değil. Ali Suavi'nin elimizde bulunan ve mahrem kaydı ile Riyas Paşa'ya yazdığı bir mektup vardır ki, yazıldığı 13 Mayıs 1870 gününde Suavi'nin bir cılgınlık krizi geçirdiğini düşünmekten başka onu kurtarma yolunu bulamadığımızı söyleyeceğiz. «Bir Afrika İslâm Devleti kurulmasını ve bunun başına Misir'inin recesini tekilif, Tunus, Trablus ve Misir'dan mürekkep müstaklî bir devletin tesisi gayesini güden bir cemiyetlerinin bulunduğunu da ifade eden» böyle bir mektubun, Osmanlı vatandaşları olan bir münevver tarafından yazılabileceğini doğrusu havsala almamaktadır. Kutuların kapeklarını fazla açmaya da gelmez. Dilimiz varsa, Ziya Paşa'nın beytini tekrar ederdik: «Onlar ki verir lâf ile dünyaya nisamet - bin türlü teseyyüb bulunur hanelerinde.»

Mektupların ışığında çalışılıp; resmi edebiyat tarihlerinde, doktora tezlerinde, üniversiteler yayınlarında da, bilgin çağınmış zevatın monografilerinde, şöhretli yazarların risalelerinde, gazete ve dergilerde basılmış yazılarda, Yeni Osmanlıların, Avrupa hayatlarına dair işlenmiş hataların düzeltilmesine teşebbüs edilse, en azından daha bir kaç makale düşünmek zarurî olacaktır. Temennimiz eser sahiplerinin bu seri yazıları mütalâa edilemelerinden ve ruhulleri gılecek baskılarda düzeltilmiş görmekten ibarettir.

— SON —

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE-2545

Resam Cahit Reklamcılık

WAZOVA

Satılık Malzeme

YAKIN TARİHİMİZE IŞIK TUTAN NEŞREDİLMEMİŞ VESİKALAR

Mektuplar üzerine ve dolayısıyla

— 9 —

Dünyaya tama' etmenick etmekden yek Gün evveli hiss ahiri hasret imiy. (Fuzûlî)

Gazete yazılarının elverişli olduğu usul ve derinliği asmağa dikkat ederek hazırladığımız bu makalelerde ele aldığımız şu meçhûl muhaberatın, umumiyete yeni fikir ve edebiyat tarihimiz, hususî olarak da Tanzimat sonrasının batılma ve devrimsel tarihi bakımından ehemmiyetini belirtmek için, şimdilik, uzun mütalâalara lüzum görmüyoruz. Netice başlığını koyacağımız son makalemizde bu bapta kısaca bir kaç şey söylemekle yetinmek niyetindeyiz. Planımız çerçevesinde kâharak bu yazımızda da Ziya Paşa'nın bu (20) mektubunun bize öğrettiği bazı hususlar üzerinde duracağız:

Mektupların ilki 1870 Martın ikinci haftası içinde yazılmıştır. Dikkat edilirse mektuplarda Ali Suavi harif, Ziya Paşa diğer arkadaşlarından — hemen hemen — mecbur olmadıkça veya onlara dair ignelî imalarda bulunmak lüzumunu hissetmedikçe bahsetmemeyi tercih etmiştir. Bu tâ son mektuba kadar, yani İstanbul'a döndüğünde dek sürer. Halbuki — Kâni Paşa zâde'nin de ilihakî ile — Paris'de sekizi bulan Yeni Osmanlılar, ilk mektubun yazılış tarihinden üç seneye yakın bir zaman önce Avrupa'ya vardıklarında ne kadar dost, ne kadar idealist, ne kadar canlı ve çalısma şekvî ile doluydular. Demek onların birbirlerini yemelerine, anlaşmazlıklar içinde esss davalarının unutulmalarına, kendi başarılarının derdine düşmelerine bu kadar zaman yetmiş, artmıştır bile. Cenavre'de Hürriyet'in yeni başında (İnkılâp) Gazetesini çıkaranlardan Yeni Osmanlı Mehmed Bey'den bile ihtirâz ile bahsetmesi sayan-ı dikkattir. Bir mektubunda onunla ancak sekiz on günde bir söyle bir merhabadan başka hic bir münasebeti olmadığını, onunla ve Hüseyin Vâsî Paşa ile ihtilâttan sakınmaya çalıştığını söyler. Suavi ile olan münasebet de aynı

kaynaklardan beslenme dolayısıyledir. Bazı hususlarda Avrupa'daki kader birliği yitilmiştir. Belki de Hürriyet Gazetesinin Londra'da neşriyatını tatil mecbur kalmasına yol açan yazının Ali Suavi kaleminden çıkması, kendisinin bu yüzden hap se girip çıkması ve karşılıksız olarak ifşası tehlike teşkil edebilecek mahrem sırlarının yekdi gerince bilinmesi de bu sun'î olduğu hissedilen arkadaşlığın Avrupa'da devamını gerekli kılmıştır.

Londra devresinde Hürriyet Gazetesinde Kemal'in yalnız imzasının bulunması, bütün mühim yazıların onun tarafından yazıldığı mânasına almaması. Bu mektuplar bize bir hayli mekânen Ziya Paşa'nın kaleminden çıktığını bir kere daha ispata da hismet aylemektedir.

Yine bu mektuplardan kesin olarak öğreniliyor ki: Kemal Hürriyet'den ayrıldıktan sonra ve Ziya Paşa daha Londra'da, Ali Suavi Paris'de iken, Hıdiv İsmail Paşa'nın adamları ile, büyük ihtimalle Türahî Efendi, Talat Paşa ve Riyas Paşa ile anlaşmışlar, Mısır idaresi hesabına iki taraflı çalışmayı kabul etmişler ve karşılığında da dünyalıklara nail olmuşlardır. Fakat bu paralar bir defa alınmış, bir nevi aylık ödenek şeklinde veya umulmadık masraflar karşılığında bankalar ve sarraflar kanalı ile ceplerine inmiştir. Ancak Ebûzîya'nın veya Namık Kemal'in kıyın bir anında maksatlı olarak söylediği, yahut muhayyilesinden uydurduğu şekilde hiç bir zaman defaten ve 1.000.000 Fransız frangı yahut 33.000 Gine gibi yüksek bir para bahis konusu olmamıştır. Mektuplar nihayet ya 400 altın, yahut 10.000 franklık çek gibi mütevazı olmasa bile orta değerlerin alındığının açık delillerinden ibarettir. İşin tabiatıyla ahbâkî cephesini burada teşrih etmek bize düşmez, 4.000 altın ile 40.000 altın arasındaki kemiyet farkına rağmen, başkalarına kalemî ile hizmet için para almak taki manevî mesuliyet elbette değişmez. Sonra anlaşmaya göre Ziya ve Suavi'nin her ikisinin de İsviçre'ye gidip ayrı ayrı şehirlerde oturmaları, Hürriyet ve Ulum Gazetelerini — başka başka matbaalar kurarak — buralarda çıkarmaları, aralarında ki anlaşmayı da gizli tutmaları kararlaştırılmışken, anlaşılan Suavi'nin bir dâda duran takımdan olmayışı, bunun gerçekleşmesine engel olmuştur. Suavi Paris muhasarası sırasında Marsilya'ya taşınması ve Ulum'a orada devam etmiştir.

Ziya Paşa başta olmak üzere Yeni Osmanlılar Avrupa'da: bir taraftan ora matbuatını ve dünyaya meselelerini takip ederken, öte yandan memleket dâvalarını lez uğrasmakta, olup bitenleri sıcağı sıcağına gazeteler, mektuplar ve her türlü yazılarıyla öğrenmeye çalışmakta ve ellerindeki imkânlar nisbetinde mücadelelerine devam aylemektedir. Mektuplarda bu hususları âlakadar

ZİYA PAŞA
AVRUPA MEKTUPLARI
VE
YENİ OSMANLILAR

Yazan: Doçent Dr. Abdülkadir KARAHAN

eden epey (puçları vardır. Yine bu mektuplardan anlaşılıyor ki: Avrupa sırası devresinde Ziya Paşa ile Ali Suavi'nin nisbeten gâilesi az yılları, bu 1870 - 1873 arası zamana tesadüf etmektedir. Fransız - Prusya harbi ile onların keyfini öyle fazlaca bozmuş değildir. Bu itibarla ikisini de bu çağda velüt birer muharrir, hattâ fikir adamı görmekteyiz. Ziya Paşa'nın bir çok gazelleri, Terakib-i bendi, Zafername Şerhi, Emîl tercümesi gibi kıymetli eserleri bu günlerin meyveleridir. Oylesine elverişli zamanları mevcuttur ki: Ali Suavi'yi refikası ile birlikte davet ederek Leman gölü kıyısındaki sahilhanesinde — kira ile tutulduğuna da ağıllamak gerek — mükemmel bir salname tanzimi ni dahi tesavvur etmiştir.

Zımen bütün Yeni Osmanlılarda ve bu arada tabii ki Ziya Paşa'da — tevasu içinde dahi — bir nevi kendini beğenmişlik sezilmektedir. Zulme ve haksızlıklara uğradıkları hissi hepsinde vardır. Hepsini Ali Paşa'ya düşündür ve onun kusurları yanında mezîyetleri bulunduğunu aslâ hatırlamak istemez, düşman telâkî ettiklerine yazılarında da, mektuplarında da ölümlü aşarak saldırmakta beis görmezler. Hedefeleri için çok şeyi mübah saymışlardır. Arkadaşlıklarında, menfaatlerinden gelme bir ayarlamamın izleri berraktır. Durumlarının icabı olarak zaman zaman umutlu, vakit vakit umutsuz görünürler. Mazlum paşapöyletisi içinde zalim olmaktan çekinmezler. İtham edilmemek için itham etmeyi tercih eder bir halleri var gibidir. Her yerde, her zaman emniyet, huzur ve sükûn arar gibi davranmışlar halde, hep bundan mahrum kalmışlardır. Bu bir az devirlerinin bir intikal devri olması yüzünden ise, bir bakıma da kendilerinin kararsızlıkları, çekilgen misağları yüzündendir denebilir. Mameahtı bunlardan mahrum kalmaları; netice itibarı ile ancak kaderini bir ciltvesidir. Unutmamak lâzımdır ki: ekul tedbir eder, Allah takdir sozu doğrunun doğrusudur. Bu aşırılıklar, asabiyyetler, garazlar, kavuşulmamış aruların uyandırdığı kompleksler, deruni heyecanlar Ziya Paşayı nadiren, fakat Ali Suavi'yi çok defa garip ve tehlikeli fikirler serdine sürüklemiştir.

İnsan bu mektupları okurken satırların arkasında zeki, meclis-âra, hazelgü, fakat her işe karışan ve her âzına geleni söyle-

yen Ziya Paşa'yı da, arastra biçimsiz fesi ve uzun sakosu ile biraz daha garipleşen nahif ve köce sakallı Ali Suavi'nin hayalini de — kararsız ve şak davranışlarını gözden kaçırmadan — görür gibi oluyor.

Şimdi Namık Kemal'in Zeynelâbidin Beşit'e yazdığı mektuplardan birinde: «Meselek-i Hürriyette sebat göstermek için Hıdiv tarafına geçmek, veyahut Napolyon'a kursun atan heriflerin elini kolunu sallayarak serbest geçirdiği Londra'da hapsolcek kadar ahmakan neşriyatıta kulunpak; gibi... hallerde bulunacağımıza domesinin mânasını daha iyi anlamak mümkündür. Yine aralarındaki gâimlilik ve misağ farkları kadar birbirlerinin iç yüzlerine de vâkıf ve kabahatlerini bilmiş olmanın dolma antipati ve çekinme dolayısıyla, Abdülhamid Sultanatının ilk günlerinde yurda dönünce, sarayda kurulmuş bulunan Teraküme Heyeti'ne, Suavi'nin katilmesine Ziya Paşa ile Namık Kemal'in neden o kadar sert muhalefette ayak dirediklerini ve

hattâ bu yüzden hayatin lâhvına gidilmek gerektiğini de, daha es meçhûllü bir mesele halinde, kavramak artık müşkül değildir. «Öküz öldü, ortaklık bitti» diyen ataların sözünde elbette hikmet vardır, Avrupa'da kışkıracılar, menfaatler ve sıvrılme arularının birbirlerinden ayırdığı ihtilâlciler, İstanbul'da foyaların meydana dökülmesi korkuları, eski iç işlerinin yenilenmesi, şahsî hesaplar yüzünden yine de ayrı kalmışlardır. Yalnız o kadar da değil: orada birik görünenler dahi yurda döndükten sonra ayrı kalmayı, veya hiç olmazsa ayrı görünmeyi maslahata daha uygun bulmuşlardır. «Alem yine ol âlem, devran yine ol devran» diyen saif, bu misra ile, dünyanın umumi bir gidişini de, sosyal bir gerçeği de ifadelendirmiştir.

YARIN
NETICE

Tanınılmış Avusturyalı Şantös
EDİTH
Şehrazat
PAVYONUNDA

DARÜSSAFKA CEMİYETİNDEN

Darüssa fakamız mezunlarından ve idare heyetimizden illi kudsî seneden beri faaliyet olarak çalıştığımız yapımcı bulunandı.

AVUKAT
YUSUF HAFİD HANUĞ

Hakkın rahmetine kavuşmuştu. Cenazesi bugün öğle namazını müteakip Gazi Camii'nden kaldırılarak Zinelikeyu'ndaki ebedî istirahatgahına tevdi edilecektir. Vefatı, camiamızda büyük bir teessür uyandıran merhumun ailesi efendisine ve dostlarına Darüssa faka Camiisi adına baş sağlığı dileriz.